OBSAH ČÍSLA

EDITORIAL

FRANTIŠEK PAVELKA 2

ODBORNÉ STATĚ / SCIENTIFIC ARTICLES

JURAJ NEMEC / MARKÉTA ŠUMPÍKOVÁ / INA ĎURČEKOVÁ 5

Outsourcing verejného obstarávania obcami v Českej republike a jeho úspešnosť
Outsourcing public procurement by Czech municipalities and its effectiveness

LENKA SILBERHORNOVÁ 19

Lidský kapitál jako hlavní zdroj ekonomického růstu: problémy a nedostatky jeho kvantifikace.
Human capital as a main source of economic growth: problems and deficiencies of its quantification.

VÝZKUM/ RESEARCH

HELENA CETLOVÁ / RADEK MARCINÍK / EMIL VELINOV 41

Research into online marketing activities and tools for measuring their efficiency by entrepreneurs in the czech republic

RECENZE / REVIEW

JAN SVOBODA 55

Koncepce práva jako systému

PŘÍLOHA SEHS / ANNEX TO SEHS

FRANTIŠEK PAVELKA 59

Errata

EDITORIAL

Vážení a milí čtenáři,

omlouváme se Vám za opožděné vydání prvního letošního čísla Socioekonomických a humanitních studií. Covid 19 se bohužel nevyhnul ani našim tradičním přispěvatelům ani odborným recenzentům. Důležité je, že časopis žije a zdá se, že i autorům se vrací chuť publikovat své poznatky z oblasti našich i jejich odborných zájmů.

První koronavirová vlna se odrazila i v určitém zeštíhlení časopisu. Základ odborné části tvoří tři statě. I když jsou různě obsahově zaměřeny, spojují je synonyma: „efektivnost, účinnost, úspěšnost". První článek se týká tématu dlouhodobě zpracovávaného odborníky okolo pana profesora Juraje Němce – outsourcingu ve veřejných financích a jeho úspěšnosti. Jde o obecný problém, ale řešený na konkrétních příkladech - a to České republiky. Další stať se týká rovněž problematiky spíše na makroekonomické úrovni, a to lidského kapitálu. Autorka vychází ze svého druhu modelové analýzy vývoje přístupu k definování lidského kapitálu a měření jeho účinnosti. Třetí článek je od zkušených marketérů. Zabývá se problematikou efektivnosti „on line marketingu" (a ICT nástrojů) v podmínkách ČR, mj. v souvislosti s velikostí podniků i podnikatelů. Závěry tak mohou být prospěšné i pro OSVČ.

Aktuální číslo SEHS je též obohaceno o recenzi knihy Koncepce práva jako systému (od prof. Pavla Ondřejky). Kniha podle názoru recenzenta prokazuje, jak je pro účinnost praxe (nejen právnické) důležitá dobrá systémová a systematická teorie.

Připojená Errata též ukazuje, jak náš časopis je pozorně čten a vnímán. Za podobná upozornění našim čtenářům děkujeme.

A pokud by k časovému skluzu došlo i u vydání 2/2020 SEHS, přejeme už nyní našim čtenářům i autorům mnoho úspěchů a hlavně zdraví i v roce 2021.

Doc. Ing. František Pavelka, CSc.
šéfredaktor

Dear Readers,

We apologize for the late publishing of this year's first issue of Socio-Economic and Humanities Studies. Unfortunately, also our regular contributors and reviewers were affected by the situation around Covid-19. But what's important is that the journal lives on and that authors are still eager to publish findings in our field of interest and in their respective fields.

The first wave of Covid-19 has slightly changed the structure of SEHS and has made it a little thinner. It now consists of a part focused on scientific papers, a part comprised of research papers, and reviews.

In Part I there are two scientific papers. Although they have a different focus, they share the words "effectiveness, efficiency, successfulness". The first paper deals with a topic that the team led by Prof. Juraj Němec has been studying for some time now – namely outsourcing in public finance and its successfulness. This general problem is solved on concrete examples in the Czech Republic. The other text also looks into a macroeconomic topic, this time human capital. The author uses a kind of model analysis of the development of the approach to human capital and the measurement of its efficiency.

Part II offers research results achieved by experienced marketers. It studies the effectiveness of online marketing (and ICT tools) in the Czech Republic, also in connection with the size of enterprises and entrepreneurs. The conclusions might be useful for self-employed persons, among others.

The current issue of SEHS also offers a review of the book "Koncepce práva jako systém" (A Concept of Law as a System) by Prof. Pavel Ondřejka. According to the reviewer, the book proves how a good system and systematic theory is important for the efficiency of (not just legal) practice.

The attached Errata are a proof of how attentively our journal is read and perceived. We would like to thank our readers for their comments.

And in case also the 2/2020 issue was delayed, we already take the liberty to wish our readers and authors a happy, successful and healthy 2021.

Doc. Ing. František Pavelka, CSc.
Editor-in-Chief

OUTSOURCING VEREJNÉHO OBSTARÁVANIA OBCAMI V ČESKEJ REPUBLIKE A JEHO ÚSPEŠNOSŤ

OUTSOURCING PUBLIC PROCUREMENT BY CZECH MUNICIPALITIES AND ITS EFFECTIVENESS

Juraj Nemec
Markéta Šumpíková
Ina Ďurčeková

ABSTRAKT

Jednou z najčastejších príčin rozhodnutia alternatívne zabezpečiť – outsourcovať - určitú internú službu je nedostatočná inštitucionálna kapacita realizovať danú službu alebo proces interným spôsobom. V podmienkach mimoriadne fragmentovanej územnej štruktúry Českej republiky je možné preto predpokladať, že outsourcing verejného obstarávania by mohol byť častým riešením. Cieľom tejto state bolo posúdiť rozsah a príčiny outsourcingu verejného obstarávania obcami v Českej republike a zhodnotiť jeho výsledky. Hodnotenie výsledkov sme realizovali z pohľadu „bezpečnosti" – skúmali sme, do akej miery outsourcing verejného obstarávania znižuje riziko neúspechu obce v revíznych procesoch verejného obstarávania. Výsledky nášho skúmania na jednej strane potvrdzujú predpoklad, že obce v ČR často prikročia k outsourcovaniu procesu verejného obstarávania. Na druhej strane ale prinášajú aj mimoriadne zaujímavé špecifické zistenia, ktoré sú z pohľadu súčasnej miery poznania problematiky významne originálne. Prvým takým problémom je stav, že obce si v mnohých prípadoch nedokážu vybrať spoľahlivú firmu, ktorá by ich zastupovala kvalitne a obhájila svoje postupy v námietkovom konaní. Oslovení odborníci podali dve kľúčové vysvetlenia tohto stavu – obce vyberajú podľa ceny a obce nemajú kvalifikáciu na to, aby si dobre vybrali, kto ich bude zastupovať. Druhým doloženým problémom je využitie outsourcingu na manipuláciu výsledku verejnej zákazky.

Klíčová slova: *outsourcing; public procurement; municipalities; Czech Republic*

JEL klasifikace: D20, H32

ABSTRACT

One of the main reasons for the decision to outsource is the limited internal capacity to produce a service or to carry out a process in-house. Taking this into account, we may expect that under the conditions of the very fragmented territorial structure of the Czech Republic, outsourcing of public procurement could be a very frequent solution. The goal of this article was to assess the scale and reasons for outsourcing of public procurement by Czech municipalities and to evaluate the results of outsourcing. The evaluation of results used "security" as a criterion – we have analysed whether outsourcing decreases the risk of an unsuccessful review process. The results clearly confirm the assumption that Czech municipalities frequently outsource the public procurement process. Our results also deliver very important original findings. We have proved that municipalities do not have effective capacity to select reliable firms, deliver a high quality procurement process and defend results in case of a review processes. Experts provided two explanations of this situation – either municipalities select outsourced firms only using the lowest price criterion or municipalities have limited capacity to select the best firm. The second documented issue is the fact that some municipalities may use outsourcing with the aim to manipulate procurement results..

Key words: *outsourcing; public procurement; municipalities; Czech Republic*

JEL classification: D20, H32

ÚVOD

Outsourcing predstavuje jednu z veľmi často používaných alternatívnych foriem zabezpečenia služieb. Podľa poznatkov súčasnej literatúry (napr. Komakech, 2016) je jednou z najčastejších príčin rozhodnutia outsourcovať určitú internú službu (autori rozlišujú medzi pojmami kontrahovanie verejných služieb a outsourcing pomocných služieb a procesov) nedostatočná inštitucionálna kapacita realizovať danú službu alebo proces interným spôsobom („in-house"). Logika naznačuje, že v prípade českých obcí, ktorý sa vyznačuje mimoriadne fragmentovanou územnou štruktúrou – Česká republika vykazuje najnižší priemerný počet obyvateľov obce v Európe (pozri napr. Thijs, Hammerschmid a Palaric, 2017) a v oblasti realizácie verejného obstarávania, ktoré predstavuje mimoriadne komplikovaný proces, by outsourcing mohol byť častým riešením.

Špecialisti na verejné obstarávanie musia poznať legislatívu verejného obstarávania, mať skúsenosti z praxe verejného obstarávania, ale aj nevyhnutné schopnosti manažovať kontrakty. V prípade obce s 500 obyvateľmi je prakticky

nemožné zabezpečiť takúto kapacitu vo „vlastnej réžii“, navyše kapacity príslušného odborníka by určite neboli efektívne využité. Určitým riešením by mohla byť medziobecná spolupráca, kedy by jeden špecialista na verejné obstarávania fungoval pre skupinu obcí, ale v praxi sa s týmto riešením veľmi nestretávame (na rozdiel od efektívnej spolupráce obcí napr. v oblasti odpadového hospodárstva – pozri napr. Soukopová a Sládeček, 2018).

Podľa poznatkov Európskej komisie (2017) outsourcing verejného obstarávania má potenciálne prínosy aj riziká. Využitie outsourcingu pomáha minimalizovať informačnú asymetriu, znižuje riziko a garantuje profesionalitu. Na druhej strane vzniká riziko nedostatočnej kontroly nad procesom obstarávania („principal – agent problem“), ktoré môže viesť až k manipulácii procesu obstarávania a jeho výsledkov.

Cieľom tejto state je posúdiť rozsah a príčiny outsourcingu verejného obstarávania obcami v Českej republike a zhodnotiť jeho výsledky. Hodnotenie výsledkov sa nezameriava na najčastejšie skúmanú otázku efektívnosti (hospodárnosti), ale na pohľad „bezpečnosti“ – skúmanie, do akej miery outsourcing verejného obstarávania znižuje riziko, že obec „prehrá“ v revíznych procesoch verejného obstarávania (rozhodnutie „Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže – ÚOHS)“ v odvolacom konaní bude v neprospech obce). Skúmaná problematika má určite veľký význam – verejné obstarávanie v našich podmienkach predstavuje objemy vo výške cca 15 % hrubého domáceho produktu a zvýšenie efektívnosti verejného obstarávania môže priniesť zásadné úspory v miliardách korún, ktoré budú pre spoločnosť v nasledujúcom krízovom a pokrízovom (Corona vírus) období mimoriadne potrebné.

1 OUTSOURCING AKO FORMA KONTRAHOVANIA VEREJNÝCH SLUŽIEB

Externalizácia produkcie služieb vo verejnom sektore sa realizuje na základe zmluvného vzťahu – kontraktu medzi verejnou inštitúciou a externým subjektom (Cooper, 2003; Kettner – Lawrence, 1990; MacNeil, 1978; Rehfuss, 1989). Literatúra obvykle rozlišuje medzi kontrahovaním verejných služieb (napr. externé zabezpečovanie zberu komunálneho odpadu) a outsourcingom interných služieb alebo procesov (napr. externé zabezpečovanie upratovania v budove úradu).

V celosvetovom rozmere je problém externalizácie služieb vo verejnom sektore predmetom záujmu najmä od začiatku reforiem v duchu „New Public Management" (napr. Osborne a Gaebler, 1993; Kettl, 1993; Pollit a Bouckaert, 2011) a jednotlivé výskumy dokladujú, že význam kontrahovania služieb vo verejnom sektore dlhodobo rástol (napr. Donahue, 2002; Martin, 1999; Brudney et al., 2005), ale v súčasnom období dochádza k jeho výraznému prehodnocovaniu, kedže mnohé pozitívne očakávania vo vzťahu k výsledkom externalizácie sa nenaplnili (napr. Koprič et al, 2018). Príčinám, prečo externalizácia nemusí vždy prinášať pozitívne výsledky sa pre podmienky tranzitívnych krajín sa podrobne venuje hlavne Mikušová Meričková a Nemec (napr. 2013).

Problém kontrahovania služieb je najčastejšie vnímaný z perspektívy teórie principal - agent (napr. Green, 2002; Hodge, 2000; Kamerman a Kahn, 1989; Savas, 1987; Sclar, 2000), ktorá analyzuje vzťahy medzi „principálom" a „agentom", možné pozitívne a negatívne efekty alokovania rozhodovania na agenta, ktorý zastupuje „principála". Významnou témou spojenou s kontrahovaním je otázka transakčných nákladov (Coase, 1937), ktoré sú spojené s prípravou a manažmentom nevyhnutných zmlúv zabezpečujúcich jednotlivé aspekty procesov kontrahovania (napr. Brown a Potoski, 2003).

Problematika externalizácie produkcie služieb vo verejnom sektore je v našich podmienkach predmetom pomerne častého výskumu. Prvé práce sa objavili začiatkom tohto storočia a poskytujú podrobné informácie o kladoch a záporoch kontrahovania a outsourcingu v podmienkach tranzitívnej (post-tranzitívnej) spoločnosti. V SR sa okrem autorov z Ekonomickej fakulty UMB (hlavne Mikušová Meričková a Nemec) venovali aj Beblavý a Sičáková-Beblavá (2006), Balážová (2006). Nosnou spoločnou publikáciou slovenských autorov je monografia Meričková et al, 2010. V podmienkach Českej republiky sa jedná o práce hlavne nasledujúcich autorov - Pavel (2006) a Ochrana (2008). Z pohľadu outsourcingu je kľúčová monografia Mikušová Meričková a Fanta et al (2012).

Problematike revíznych procesov vo verejnom obstarávaní vo vzťahu k transakčným nákladom a outsourcingu sa venuje v našich podmienkach len veľmi úzka skupina autorov. Plaček et al (2016) upozornili, že vysoká miera transakčných nákladov verejného obstarávania v ČR je aj daná tým, že množstvo súťaží je objektom revíznych procesov, ktoré realizuje regulátor ÚOHS. Podľa údajov

tejto state až 1,5 % verejných súťaží je následne preskúmavaných týmto úradom a ÚOHS napr. v roku 2014 uložil pokuty vo výške 72 mil. CZK. Výška zložených kaucií firiem, ktoré podávali námietky bola v danom roku až 130 mil. CZK. Približne 20 % námietok bolo rozhodnutých v prospech namietajúceho.

Plaček et al (2019) tiež skúmali vplyv outsourcovania verejného obstarávania na dĺžku trvania procesu obstarávania. Podľa ich výsledkov zabezpečenie realizácie obstarávania externou firmou skracovalo proces v priemere o šesť dní.

Šumpíková a Ďurčeková (2019) skúmali outsourcing v oblasti verejného obstarávania v ČR a SR hlavne z pohľadu úspešnosti obstarávateľa v revíznych procesoch. Ich výsledky naznačujú, že outsourcing zvyšuje šancu, že regulátor rozhodne v prospech obstarávateľa.

2 METODIKA VÝSKUMU

Naša stať skúma procesy outsourcingu verejného obstarávania na úrovni obcí v ČR a ich výsledok vo forme úspešnosti obcí v revíznych procesoch. Pre naplnenie cieľa - posúdiť rozsah outsourcingu verejného obstarávania obcami v Českej republike a zhodnotiť jeho výsledky, si kladieme dve výskumné otázky:

1. Je outsourcing verejného obstarávania obcami v ČR bežnou praxou?
2. Zvyšuje outsourcing verejného obstarávania šancu obcí úspešne obstáť v revíznych procesoch?

Predmetom skúmania sú všetky obce v ČR – približne 6 250 obcí pri fragmentovanej územnej štruktúre krajiny – viac ako polovica obcí v ČR má menej ako 500 obyvateľov a približne 78 % obcí mám menej ako 1000 obyvateľov (Kadečka, 2012).

Z časového pohľadu skúmame situáciu vo vybraných obdobiach rokov 2017 a 2018. Frekvenciu verejného obstarávania obcí dokumentujeme za náhodne zvolené týždne (obdobie 15.–19. 10. 2018 a 16.–20. 10. 2017). Tento výber určite nie je reprezentatívny, ale pre potreby nášho výskumu ho považujeme za postačujúci – nosnou metódou výskumu je kvalitatívna analýza, získané údaje slúžia ako ilustrácia a nie kvantitatívny dôkaz. Zdrojom základných údajov o priebehu verejného obstarávania sú informácie o verejnom obstarávaní publikované v systéme „Informační systém o veřejných zakázkách“ – www.isvz.cr. Podrobnejšia

analýza jednotlivých dokumentov uložených pre konkrétne verejné obstarávanie umožňuje overiť, či danú zákazku realizovala obec samostatne, alebo prostredníctvom kontrahovanej firmy.

Zdrojom údajov o výsledkoch revíznych procesov sú údaje uvádzané ÚOHS – rozhodnutia sú publikované vo forme pdf súborov, bez možnosti triedenia podľa vybraných ukazovateľov (celá databáza dnes obsahuje cca 11,5 tisíc rozhodnutí). Časť týchto rozhodnutí majú autori spracované v špeciálnom triediacom programe, ale pre potreby tohto výskumu sme len náhodne vybrali 140 rozhodnutí o námietkach v rokoch 2017 a 2018. Aj v tomto prípade sa nejedná o reprezentatívnu vzorku, ale tento náhodný výber považujeme za postačujúci podklad pre našu analýzu.

Pre získanie stanovísk odborníkov sme využili expertnú metódu – oslovili sme odborníkov (akademikov a praktikov) na oblasť verejného obstarávania s otázkou:

„*Z našich súčasných výskumov vyplýva, že UOHS preveruje aj zákazky, ktoré v mene obcí realizovala kontrahovaná advokátska kancelária alebo iná externá firma, ktorá sa na danú oblasť špecializuje, pričom pomerne vysoké percento takto outsourcovaný spor prehrá. V tejto súvislosti si dovolíme opýtať sa na Váš názor, či daný stav je spôsobený:*

- *nízkou kvalifikovanosťou partnerskej organizácie,*
- *nízkou kvalifikovanosťou rozhodovania ÚOHS,*
- *skutočnosťou, že outsourcing bol použitý s úmyslom manipulovať zákazku,*
- *inými faktormi – akými?*“

S touto otázkou sme oslovili viacerých expertov, z ktorých odpovedalo celkom 9 (z toho sedem expertov z praxe a dvaja akademickí odborníci).

3 VÝSLEDKY VÝSKUMU

Prieskum dvoch zvolených týždňov s pohľadu informácií zverejňovaných na portáli ISVZ.cz sme si potvrdili, že obce realizujú verejné obstarávanie pomerne často. Zo 146 oznámených súťaží v týždni 15.–19. 10. 2018 predstavovalo verejné obstarávanie obcí celkom 16 prípadov a v týždni 16.–20. 10. 2017 to bolo 21 zo 147 prípadov. Tieto údaje naznačujú, že obce sú významným obstarávateľmi, z pohľadu počtu obstarávaní môžu generovať približne 10 % prípadov (z pohľadu

finančného objemu určite menej, ale tiež to nebude nevýznamný podiel).

Vzhľadom k obmedzenej databáze sme nepočítali konkrétne percento, koľko verejných obstarávaní obce v priemere outsourcujú, ale získané údaje z portálu ISVZ.cr a z databáz ÚOHS jasne dokladujú, že outsourcing verejného obstarávania obcami je častým riešením (prvá výskumná otázka). Názory oslovených expertov jasným spôsobom dokladujú, že tento stav je v podmienkach fragmentovanej územnej štruktúry ČR nevyhnutnosťou (ale aj to, že nedostatočné vnútorné kapacity malých obcí nie sú jedinou motiváciou k outsourcovaniu, ako to doložíme v nasledujúcom texte). Príklady zo stanovísk expertov uvádzame:

„Je třeba si uvědomit, že samosprávných celků a především malých či menších obcí je skutečně mnoho. Tyto nemají personální kapacity a zkušenosti se zadáváním veřejných zakázek a tak jim nezbývá, nežli využít služeb externích administrátorů."

Vedúci oddelenia VO štátneho úradu

„Po zavedení elektronizace ve veřejných zakázkách se dnes i ty obce, které byly zvyklé si administrovat zakázky sami, obrací na externí subjekty. Týká se to především menších obcí, které podlimitní nebo nadlimitní zakázku realizují jednou za čas. Jelikož zakázky v režimu zákona administrují spíše výjimečně, nemají potřebnou praxi a zkušenosti. S elektronizací se situace ještě zhoršila. ... Střední a větší obce, jsou schopny si většinu zakázek v režimu zákona administrovat sami. Na externí subjekty se obrací většinou tehdy, pokud se jim jeví zakázka jako obtížnější či rizikovější."

Specialista, Svaz měst a obcí ČR

Analýza rozhodnutí ÚOHS nám poskytla odpovede na druhú výskumnú otázku v dvoch rozmeroch:

a/ Pomerne zaujímavé a aj na prvý pohľad prekvapujúce zistenie, že outsourcing verejného obstarávania na úrovni obcí neznižuje mieru rizika, že príslušná zákazka bude predmetom revízie – podiel preskúmavaných outsourcovaných a neoutsourcovaných zákaziek zo strany ÚOHS (zákaziek realizovaných obcami) bol približne rovnaký.

b/ Viacej predpokladaným zistením bol fakt, že outsourcing do určitej miery

zvyšuje šancu „úspechu“ v revíznom konaní – skutočnosť, že ÚOHS rozhodne v prospech obce. V našej vzorke všetky neoutsourcované zákazky (26 analyzovaných prípadov) skončili rozhodnutím v neprospech obce, kým prípade cca jednej tretiny outsourcovaných zákaziek (30 analyzovaných prípadov) ÚOHS rozhodol v prospech obce.

Určitým prekvapením v druhom prípade je skutočnosť, že veľké percento napadnutých outsourcovaných súťaží končí pre obce negatívne. Odpovede nám prinášajú stanoviská jednotlivých oslovených expertov, ktorí sa vo rozhodujúcej väčšine prípadov priklonili k prvej - nízka kvalifikovanosť kontrahovanej organizácie zastupujúcej obec a úmyselná manipulácia obstarávania. Príklad vysvetlenia uvádzame.

„Vrátím-li se k tvrzení, že obcí, které musí outsourcovat, je mnoho, je samozřejmě nemožné uspokojit jejich poptávku po službách administrátora a právního poradce ve věci zadávání veřejných zakázek pouze těmi nejlepšími na trhu. Dovolím si říct, že těch, kteří problematiku „zadávání“ znají skutečně dobře a jsou schopni zadavatele vést stylem, jež nepovede ke zkušenosti s přezkumem ÚOHS, je málo. Podívejme se třeba kolik členů (respektive administrátorů) čítá Asociace pro veřejné zakázky, jež je jedním z ústředních bodů, který odborníky na zadávání veřejných zakázek spojuje a vzdělává či zajišťuje sdílení znalostí a informací na té nejvyšší odborné úrovně. Na straně druhé pak stojí velké množství administrátorů, jež se do této činnosti pustí zkrátka pro to, že si „věří“ ale jejich znalosti a praktické zkušenosti jsou velmi omezené. Právo veřejných zakázek je nesmírně složitou disciplínou, jež vyžaduje neustálou pozornost ve směru vývoje rozhodovací a výkladové praxe a není možné jej praktikovat nárazově. Poté musí zákonitě přijít chyba či ne zcela „ideální rozhodnutí“ či nevhodně nastavená zadávací podmínka a ta, i když na první pohled leckdy sotva patrná, či vedena dobrým úmyslem, směřuje právě k napadení zadávacího řízení a přezkumem ze strany ÚOHS“.

Vedúci oddelenia VO štátneho úradu

Traja experti však explicitne uviedli, že dôvodom je snaha o manipuláciu zákaziek – jeden z nich aj popisuje proces, ktorý môže nastať:

„Ukazují na to zkušenosti, kdy zadavatel (vedoucí úředník) se dohodne se dodava-

telem, a ten mu za slíbenou odměnu poskytuje recipročně služby.“

Zamestnanec obecného úradu

Experti tiež uviedli niektoré ďalšie dôvody, prečo verejné zákazky obcí môžu byť napadnuté v odvolacom konaní, prípadne s negatívnym výsledkom.

„Jako jiný důvod bych pak uvedl především důvody na straně samotných zadavatelů, a to nekvalitně zpracovaný předmět VZ a špatnou práci s časem. Myslím to tak, že zadavatelé si sice mohou vzít na administraci a právní pomoc kvalitní externí advokátní kancelář, či specializovaného administrátora, ale mají věcné chyby v zadání či zadávají tzv. na poslední chvíli a v okamžiku, kdy je toto dožene, respektive se objeví nějaký problém, nemají prostor na realizaci opravných opatření či přesoutěžení, a trvají na zadání zakázky bez ohledu na možná porušení zákona. Externí administrátor pak, i přes možné varování z jeho strany, postupuje podle zadání zadavatele, jež na sebe tím, že je zadavatelem, a má nepřenositelnou rozhodovací pravomoc v klíčových fázích zadávacího řízení, bere tak jako tak primární riziko subjektu porušujícího zákon. Takových případů je podle mne strašně moc“.

Vedúci oddelenia VO štátneho úradu

„Většina VZ je unikátních a dělá se tedy poprvé (jakákoliv větší rekonstrukce - novostaveb je velmi málo, prakticky jakékoliv služby - buď jde o zcela novou věc, nebo o věc, která se nějak zadala v dávné minulosti) - i když máš administrátora, je ohromný objem práce na zadávací dokumentaci na zadavateli - administrátor je právník a neví nic o podstatě zakázky/potřebě zadavatele. Oznamovatel pochybení na UOHS je silně motivovaný a najít chybu, když ji intenzivně hledáš, není problém“.

Uvoľnený poslanec obecného zastupiteľstva

„Outsourcujeme ta řízení, která jsou v několika ohledech složitá, či je předpoklad složitého průběhu výběrového řízení. Proto se také stává, že dojde ke sporu s UOHS (složitost VŘ). Veliká výhoda pro obec v případech sporu s UOHS je, že zastupování před UOHS, psaní rozkladů a veškeré komunikace a právní argumentace leží na bedrech advokátní kanceláře. Navíc i v případě prohry sporu s UOHS, je po advokátech požadována pokuta vystavená UOHS našemu úřadu“.

Zamestnanec obecného úradu

ZÁVER

Cieľom tejto state bolo posúdiť rozsah a príčiny outsourcingu verejného obstarávania obcami v Českej republike a zhodnotiť jeho výsledky. Výsledky nášho skúmania na jednej strane potvrdzujú uvedený teoretický predpoklad, že obce v ČR z titulu veľkej miery územnej fragmentácie (mnoho malých obcí) musia často prikročiť k outsourcovaniu procesu verejného obstarávania. Na druhej strane ale prinášajú aj mimoriadne zaujímavé špecifické zistenia, ktoré sú z pohľadu súčasnej miery poznania problematiky významne originálne. Prvým špecifickým problémom, ktorý nie je zatiaľ podrobnejšie popísaný v odbornej literatúre, je situácia, že obce si v mnohých prípadoch nedokážu vybrať spoľahlivú firmu, ktorá by ich zastupovala kvalitne a obhájila svoje postupy v námietkovom konaní (len cca jedna tretina sporov riešených ÚOHS pri outsourcovaných zákazkách skončí v prospech obce). Oslovení odborníci podali dve kľúčové vysvetlenia tohto stavu – obce vyberajú podľa ceny a obce nemajú kvalifikáciu na to, aby si dobre vybrali, kto ich bude zastupovať. Druhým špecifickým problémom je využitie outsourcingu na manipuláciu výsledku verejnej zákazky – tento postup zrejme nebude príliš častý (časť oslovených odborníkov ho priamo odmietla), ale určite vo vybraných prípadoch existuje.

ACKNOWLEDGEMENT

Článok je spracovaný ako výstup výskumného projektu českej grantovej agentúry GAČR, projekt 19-06020S (Alternativní způsoby poskytování služeb) a slovenskej grantovej agentúry APVV, projekt APVV-17-0360 (Multidimenzionálna analýza signifikantných determinantov efektívnosti verejného obstarávania s dôrazom na aplikáciu Health Technology Assessment v procese prípravy obstarávania).

LITERATÚRA

BALÁŽOVÁ, E. (2006). Benchmarking služieb miestnej samosprávy na Slovensku. Transparency International Slovensko. Bratislava: Adin, 2006. ISBN 80-89244-09-2.

BEBLAVÝ, M. a E. SIČÁKOVÁ-BEBLAVÁ. (2006). *Inštitucionálne dilemy pri zabezpečovaní verejných služieb.* Transparency International Slovensko. Prešov:

Adin. ISBN 80-89244-10-6.
BROWN, T. L. a M. POTOSKI. (2003). Contract–Management Capacity in Municipal and County Governments. Public Administration Review, 63(2), s. 153-164. ISSN 1540-6210.
BRUDNEY, J. L., S. FERNANDEZ, J. E. RYU, a D. S.WRIGHT. (2005). Exploring and Explaining Contracting Out: Patterns Among the American States. *Journal of Public Administration Research and Theory,* 15(3), s. 393-419. ISSN 1477-9803.
COASE, R. H. (1937). The Nature of the Firm. *Economica* 4(16), 386 – 405. ISSN 1468-0335.
COOPER, P. J. (2003). *Governing by Contract*. Washington D.S.: CQ Press. ISBN 978-1568026206.
DONAHUE, J. D. (1989). *The Privatization Decision: Public Ends, Private Means.* New York: BasicBooks, 1989. ISBN 978-0465063574.
EUROPEAN COMMISSION. (2017). *Fraud in Public Procurement: A Collection of Red Flags and Best Practices.* Brussels: Euroepan Commission (bez ISBN).
GREEN, J. D. (2002). *Cities and Privatization: Prospects for the New Century.* New Jersey: Prentice Hall. ISBN 978-0130294425.
HODGE, G. A. (2000). *Privatization: An International Review of Performance.* Boulder: Westview Press. ISBN 978-0813366814.
KADEČKA, S. (2012). Local government in the Czech Republic. In: MORENO, Á. M. ed. *Local Government in the Member States of the European Union: A Comparative Legal Perspective.* Madrid: Instituto Nacional de Administración Pública, s. 111-134. ISBN 978-84-7351-418-7
KAMERMAN, S. B. a A. J. KAHN. (1989). *Privatization and the Welfare State.* Princeton: Princeton University Press, 1989. ISBN: 978-0691630557
KETTL, D. F. (1993). *Sharing Power – Public Governance and Private Markets.* Washington D.C : The Brookings Institution, 1993. ISBN 978-0815749073.
KETTNER, P. M. a L. M. LAWRENCE. (1990). Purchase of Service Contracting: Two Models. *Administration in Social Work,* 14(3), s. 15 – 30. ISSN 0364-3107.
KOMAKECH, R. A. (2016). Public Procurement in Developing Countries: Objectives, Principles and Required Professional Skills. *Public Policy and Administration Research* 6(8), s. 20–29. ISSN 2224-5731.
KOPRIČ, I., H. WOLLMANN, a G. MARCOU. (2018). *Evaluating Reforms of*

Local Public and Social Services in Europe. London: Palgrave McMillan, 2018. ISBN 978-3-319-61091-7.

MACNEIL, I. R. (1978). Contracts: Adjustments of Long-term Economic Relations under Classical, Neoclassical and Relational Contract Law. *Northwestern University Law Review,* 72(6), s. 855-905. ISSN 0029-3571.

MARTIN, L. L. (1999). *Contracting for Service Delivery: Local Government Choices.* Washington, DC: International City/County Management Association. ISBN 978-0873261685.

MERIČKOVÁ, B., J. NEMEC, E. SIČÁKOVÁ BEBLAVÁ. a M. BEBLAVÝ. (2010). Kontrahovanie služieb vo verejnom sektore. Bratislava: Transparency International Slovensko. ISBN 978-80-89244-65-2.

MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ, B. a J. NEMEC (2013). Contract Management and its Impact on Contracting Public Services: Slovak Republic. *Ekonomický časopis,* 61(7), 690 – 699. ISSN 0013-3035.

MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ, B., P. FANTA a kol. (2012). *Optimalizace outsourcingu ve veřejném sektoru.* Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-990-6.

OCHRANA, F., M. ŠUMPÍKOVÁ, J. NEMEC, J. PAVEL a B. MERIČKOVÁ. (2007). *Efektivnost zabezpečování vybraných veřejných služeb na úrovni obcí.* Praha: Oeconomica, 2007. ISBN 978-80-245-1259-4.

OSBORNE, D. a T. GAEBLER. (1993). *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*. AbeBooks: Plume. ISBN 978-0452269422.

PAVEL, J. (2006). *Efektivnost a transparentnost obecních obchodních společností.* Praha: Transparency International Czech Republic. ISBN 80-89244-10-6.

PLAČEK, M., M. SCHMIDT, F. OCHRANA a M. PŮČEK. (2016). Impact of Selected Factors Regarding the Efficiency of Public Procurement (the Case of the Czech Republic) with Emphasis on Decentralization. *Ekonomický časopis,* 64(1), s. 22 – 36. ISSN 0013-3035.

PLAČEK, M., M. SCHMIDT, F. OCHRANA a M. PŮČEK. (2019). Factors Affecting the Lengths of Procedure in Public Procurement: The Case of the Czech Republic. *Prague Economic Papers* 28(3), 313 – 329. ISSN 1210-0455.

POLLITT, CH. a G. BOUCKAERT. (2011). *Public Management Reform a Comparative Analysis.* London: Oxford University Press. ISBN: 978-0199595099

REHFUSS, J. A. (1989). *Contracting Out in Government.* San Francisco: Jossey-Bass. ISBN 978-0275965426

SAVAS, E. S. (1987). *Privatisation: The Key to Government.* New York: Chatman House. ISBN 0-385-460821-X.

SCLAR, E. D. (2000). *You Don't Always Get What You Pay For: The Economics of Privatization.* Ithaca: Cornell University Press. ISBN 9780801437335.

SOUKOPOVÁ, J. a T. SLÁDEČEK. (2018). Intermunicipal Cooperation in Municipal Waste Management and Its Effects on Cost-Effectiveness. *Waste forum,* 2018(1), s. 17-25. ISSN 1804-0195.

ŠUMPÍKOVÁ, M. a I. ĎURČEKOVÁ. (2019). Transaction Costs, Outsourcing, and the Public Procurement Review Process in the Czech Republic and Slovakia. *Journal of Public Administration and Policy,* 12(2), s. 233-250. ISSN 1337-9038.

THIJS, N., G. HAMMERSCHMID, G. a E. PALARIC. (2017). *Characteristics of EU Public Administrations: Synthesis report*. Brussels: EU Commission (bez ISBN).

Prof. Ing. Juraj Nemec, CSc.

Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta Brno a Univerzita M. Bela, Ekonomická fakulta Banská Bystrica

Email: juraj.nemec@umb.sk

doc. Ing. Markéta Šumpíková, Ph.D.

AMBIS Praha

Email: sumpik@seznam.cz

Ing. Ina Ďurčeková.

Univerzita M. Bela, Ekonomická fakulta Banská Bystrica

Email: ina.durcekova@umb.sk

LIDSKÝ KAPITÁL JAKO HLAVNÍ ZDROJ EKONOMICKÉHO RŮSTU: PROBLÉMY A NEDOSTATKY JEHO KVANTIFIKACE

HUMAN CAPITAL AS A MAIN SOURCE OF ECONOMIC GROWTH: PROBLEMS AND DEFICIENCIES OF ITS QUANTIFICATION

Lenka Silberhornová

ABSTRAKT

Cílem práce je nalézt odlišné metody kvantifikace lidského kapitálu v teorii ekonomického růstu a zhodnotit přednosti i nedostatky odlišných přístupů. Článek přináší vhled do problematiky teorie ekonomického růstu tak, jak je vnímána ve výzkumných pracích různých starších i současných autorů a je zpracován formou tradiční rešerše. Vyzdvihuje význam lidského kapitálu jako nově pojímaného zdroje ekonomického růstu. Lidský kapitál ovlivňuje nejen prosperitu jedince, ale i rozvoj celé společnosti. Text vychází z obecné charakteristiky lidského kapitálu, přibližuje vybrané teorie ekonomického růstu a přináší přehled studií zabývajících se ověřením platnosti teorie na reálných datech. Jednotlivé metody měření se značně různí, zahrnují různé atributy, jako je např. množství a kvalita vzdělávání, rozdíly mezi vzděláváním podle stupňů, podle pohlaví, podle společenských podmínek ad. Výsledky zde předložených studií potvrzují hypotézu, že lidský kapitál je jedním z hlavních zdrojů ekonomického růstu. Společným problémem je však nejednotná definice tohoto pojmu a velmi problematická kvantifikace.

Klíčová slova: *lidský kapitál, teorie růstu, endogenní teorie růstu, funkční gramotnost, vzdělání*

JEL klasifikace: J24, F63, E24

ABSTRACT

The aim of the paper is to come with different methods of quantifying human capital in the economic growth theory and to evaluate the advantages and disadvantages of different approaches. The article provides an insight into the theory of economic growth as perceived in the research work of various past and contemporary authors and is in the form of a traditional review. It emphasizes the importance of human capital as a newly conceived source of economic growth. Human capital affects not only the prosperity of the individual, but also the development of the society as a whole. The text is based on general characteristics of human capital; it presents selected theories of economic growth and provides an overview of studies dealing with the validation of the theory on real data. Individual methods of measurement vary considerably as they include different attributes such as the quantity and quality of education, differences between education by degree, by gender, by social conditions, etc. The results of studies presented here confirm the hypothesis that human capital is among the main sources of economic growth. However, a common problem is the inconsistent definition of this term and its very problematic quantification.

Key words: *human capital, growth theory, endogenous growth theory, functional literacy, education*
JEL Classification: J24, F63, E24

ÚVOD

Technologický pokrok, inovace, vývoj a výzkum jsou v popředí zájmu současné společnosti. Potřeba zavádět nové technologie do pracovního procesu a nabízet sofistikovanější služby klade stále větší nároky na kvalitu pracovní síly. Velký tlak je tak na investice do rozvoje lidského kapitálu ze strany jedinců, firem i státu. Vyšší vzdělanost, zdravý životní styl či vyšší efektivnost při práci považujeme za trendy dnešní společnosti. Lidský kapitál má vliv na prosperitu jedince, ale i na rozvoj celé společnosti. Růst jeho úrovně napomáhá k efektivnějšímu využívání stávajících výrobních faktorů, na rozdíl od navyšování jejich objemu, a tím pádem dochází k intenzivnímu ekonomickému růstu. Lidský kapitál můžeme považovat za nový zdroj ekonomického růstu. Současná společnost je založena na znalostech a dovednostech, lidský kapitál se tedy stává klíčovou složkou bohatství společnosti.

Teorie poměrně jednoznačně označuje lidský kapitál jako zdroj ekonomického růstu, ale jsme schopni tento vztah prokázat na reálných datech? Na první pohled se může zdát, že tento problém lze jednoduše ověřit. Ekonomický růst již řadu let měříme pomocí tempa růstu reálného HDP nebo pomocí reálného potenciálního

produktu, ale jakou hodnotu dosadíme jako ukazatel úrovně lidského kapitálu? V následujícím textu se snažím zhodnotit přednosti i nedostatky odlišných přístupů ke kvantifikaci lidského kapitálu a navrhnout alternativní řešení.

1 CHARAKTERISTIKA LIDSKÉHO KAPITÁLU

Definice lidského kapitálu je velmi obtížná. Lidský kapitál představuje schopnosti, dovednosti a vědomosti jedince vrozené i získané (Becker, 1993). Tyto kvality jedince utváří i jeho osobní, sociální a ekonomické bohatství. Vlastníkem takového kapitálu je jedinec, který určuje, jak, kdy a kde ho bude čerpat. Lidský kapitál lze z pohledu ekonomie vnímat jako aktivum, které lze akumulovat i zhodnocovat. Pokud budeme jedince vnímat jako pracovníka, pak tento kapitál lze pronajmout na pracovním trhu, kde je určena jeho hodnota.

Zapomenout nelze ani na zdraví jedince, které je neoddělitelnou součástí lidského kapitálu. Vědomosti, dovednosti a schopnosti každého z nás lze jen velmi obtížně využívat, pokud nejsme zdraví. Fyzická zdatnost a mentální i psychická pohoda jsou fundamentálními základy lidského kapitálu, které pozitivně ovlivňují produktivnost jedince. Zdravotní stav, vnější i vnitřní vlivy jako například kvalita prostředí života, genetické předpoklady, volnočasové aktivity, náboženské zakotvení, regionální tradice, rodina, sociální kontakty a další, to vše má na jedince vliv. Všechny tyto aspekty mohou pozitivně i negativně ovlivnit úroveň lidského kapitálu. Investice do lidského kapitálu by měly přispívat ke zlepšení všech aspektů kvality života. Dle úrovně rozvinutosti jednotlivých států lze rozlišovat význam jednotlivých investic. V méně rozvinutých státech patří mezi nejdůležitější především investice do zdravotnické péče.

Vytváření a formování lidského kapitálu je celoživotní proces. Jednou ze základních forem rozvoje je prohlubování teoretických vědomostí a zlepšování jednotlivých dovedností. Prostředkem pro tento rozvoj je vzdělávání se v rámci školského systému i v rámci dalších školení. Praktické dovednosti získáváme především při výkonu určité profese. Společným základním zdrojem pro jakýkoliv rozvoj je čas. Předpokladem je, že v průběhu času roste úroveň lidského kapitálu díky učení, zlepšování dovedností a získávání dalších zkušeností.

Již antický filozof Aristoteles (384-322 př. n. l.) považuje za základ ideálního státu jedince s vysokou morálkou a dobrou výchovou. Prostředek vidí ve státem

řízeném vzdělání a výchově. Vzdělání za základní faktor ekonomického růstu považuje i William Petty (1623–1687). Také Adam Smith (1723-1790) se zabýval úlohou vzdělání ve společnosti. Vzdělání totiž úzce souvisí se zvyšováním produktivity a specializace jednotlivce. Tvrdil, že mezinárodní obchod umožňuje efektivnější dělbu práce a je tedy klíčem k růstu národního bohatství.

Teorie lidského kapitálu vzniká v druhé polovině 20. století. Ekonomický růst nelze vysvětlit pouze technologickým pokrokem nebo nárůstem fyzického kapitálu. Důležitou úlohu hraje i kvalita výrobního faktoru práce. Theodore W. Schultz (1902–1998) ve svém článku Investment in Human Capital (1961) jako jeden z prvních použil termín lidský kapitál. Spolu s Gary S. Beckerem (1930–2014) a představiteli Chicagské ekonomické školy patří k prvním, kteří rozpracovali tuto teorii. Oba zmiňovaní obdrželi Nobelovu cenu za ekonomii.

Schultz (1961) označuje lidské schopnosti vrozené i získané, které lze rozvíjet či rozšiřovat za lidský kapitál. Vzdělání, ale i zdraví považuje za součást definice pojmu. Jedinec se samostatně rozhoduje o investování do rozvoje svých schopností a znalostí formou dalšího vzdělávání. Investice představuje náklad v současnosti s vidinou vyšších příjmů v budoucnosti. Tato investice jednotlivce má pozitivní efekt i na celou společnost v podobě zvýšení produktivity práce a technologického pokroku. Becker (1993) také tvrdí, že lidský kapitál a investice s ním spojené (investice do vzdělání, investice do zdraví) úzce souvisí s ekonomickým růstem. Růst fyzického kapitálu a technologický pokrok dostatečně nevysvětlují ekonomický růst. Podobně jako Adam Smith poukazuje i na neoddělitelnost osoby a lidského kapitálu. Pojem lidský kapitál vnímá velmi široce, zejména jako schopnosti a dovednosti jedince, ale i jeho zdraví. Různorodé výdaje spojené se zdravotnictvím či vzděláváním považuje za investice do kapitálu lidského nikoli fyzického. V průběhu času můžeme pozorovat změny ve vnímaní pojmu lidský kapitál. Dochází zejména k rozšiřování jeho definice, postupně jsou zahrnovány i další oblasti lidského života. Například Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (dále jen OECD) ve své zprávě z roku 2001 definuje lidský kapitál jako *„znalosti, dovednosti, kompetence a atributy ztělesněné v jednotlivcích, které usnadňují vytváření osobní, sociální a ekonomické pohody.“*[1] (OECD, 2001, str. 18)

[1] Originální text: *„The knowledge, skills, competencies and attributes embodied in individuals that facilitate the creation of personal, social and economic well-being.“*

Již před šedesáti lety se poprvé objevuje termín lidský kapitál, přesto stále neexistuje jednotná definice, která by byla všeobecně akceptována. Komplikovaná je i detailní charakteristika tohoto typu kapitálu. Základní prvky jsou ve všech uváděných studiích shodné, ale velmi často se liší právě v drobných, ale významných detailech.

2 TEORIE EKONOMICKÉHO RŮSTU

Otázka, proč jsou některé země bohaté a jiné ne, je součástí ekonomie od jejího vzniku. Různá vysvětlení přinášejí velcí ekonomové jako Adam Smith (1723–1790), David Ricardo (1772–1823) nebo Thomas R. Malthus (1766–1834), a na klasiky navazují další ekonomové ve 20. století. Na konci 19. století dochází v ekonomii k výrazným změnám v metodologii nazývané „marginální revoluce". Ekonomická věda se mění a s ní i pohled na ekonomický růst. Ekonom Joseph A. Schumpeter (1883–1950) se zabývá dynamickou stránkou hospodářství, zajímá se o narušování a opětovné nastolování ekonomické rovnováhy. Problematické je však matematické zachycení této ekonomické dynamiky. Podnikatel a jeho inovace jsou dle Schupetera zdrojem narušení rovnováhy (Lisý a kolektiv, 2011).

Moderní teorie je spojována s ekonomem Robertem M. Solowem (1924). Položil si otázku: Co se dozvíme o dlouhodobém vývoji ekonomiky při dodržení neoklasických předpokladů? Ve své práci *A Contribution to the Theory of Economic Growth* definuje neoklasický model, který vychází z neoklasické produkční funkce. Dnes ho někdy také nazýváme Solowův-Swanův model podle ekonoma Trevora W. Swana (1918-1989), který také významně přispěl svými poznatky. Jejich model připomíná pesimistické vize Malthuse a Ricarda. Jedním ze závěrů je, že ekonomický růst se musí jednou zastavit z důvodu klesajícího mezního produktu kapitálu. Podmínkou dlouhodobého ekonomického růstu je exogenní technologický pokrok. Tento pokrok však není modelem vysvětlen. Toto a předpoklad konstantní míry úspor jsou hlavními nedostatky modelu.

2.1 SOLOWŮV MODEL

Solowův model má základ v neoklasické produkční funkci. Reálný agregátní produkt ekonomiky (Y) je funkcí dvou vstupů kapitálu (K) a práce (L). Neoklasická funkce má několik předpokladů: konstantní výnosy z rozsahu, klesající výnosy

z kapitálu, technologický pokrok harrodovsky neutrální. Solow (1956) uvádí produkční funkci takto:

$$Y = f(K, L) = K^{\alpha}L^{1-\alpha},$$

kde Y = reálný agregátní produkt ekonomiky,
K = kapitál
L = množství práce
α = poměr práce a kapitálu na výstupu, nabývá hodnot mezi 0 a 1

V neoklasickém modelu je preferován vývoj reálného výstupu na pracovníka oproti vývoji reálného agregátního výstupu, lépe takto lze zkoumat životní úroveň. Produkt vyjádřený na pracovníka v závislosti na kapitálu získáme vydělením celé funkce 1/L, pak lze hovořit o intenzivním tvaru Solowova modelu, kde malá písmena značí veličiny na pracovníka.

$$\frac{Y}{L} = F\left(\frac{K}{L}, 1\right) = \left(\frac{K}{L}\right)^{\alpha} \rightarrow \frac{Y}{L} = y = k^{\alpha}$$

Nejdůležitějšími funkcemi jsou tedy produkční funkce a rovnice akumulace kapitálu. Solowův model má své silné i slabé stránky. Jednoduchý výpočetní aparát a reálné předpoklady modelu považuji za silné stránky. Naopak nesoulad rychlosti konvergence ekonomik v modelu se skutečností a nezohlednění odlišných technologických úrovní ekonomik je slabinou tohoto modelu. Dlouhodobý růst výstupu na hlavu není v modelu vysvětlen.

2.2 ENDOGENNÍ MODELY EKONOMICKÉHO RŮSTU (LISÝ A KOLEKTIV, 2011)

Reakcí na nedostatky Solowova modelu jsou endogenní modely růstu, které lze rozdělit na dva hlavní směry. Modely pracující s akumulací lidského kapitálu a modely zaměřující se na znalosti ve formě technologického pokroku. Zastánci teorie endogenního růstu tvrdí, že klíčové jsou tzv. pozitivní externality, které jsou důsledkem investic do fixního a zejména lidského kapitálu. Oba přístupy se snaží vysvětlit zdroje růstu uvnitř modelu a zejména doplnit a aktualizovat neoklasický růstový model.

Teorie endogenního růstu, na rozdíl od Solowova modelu, vysvětluje příčiny technologického pokroku. Klíčové jsou investice do vědy, výzkumu a vzdělání. Oproti fyzickému kapitálu může docházet při investicím k mnohanásobně vyšším výnosům než nákladům na jejich pořízení. Dalším rozdílem jsou i pozitivní externality těchto investic. Znalosti nelze dokonale patentovat a často se nejrůznějšími procesy šíří mezi ostatní firmy a dále do celé ekonomiky. Podobné je to i s výsledky výzkumu a vývoje. Pokrokové metody se šíří z firmy do firmy, ze země do země. Pro dlouhodobý ekonomický růst jsou tyto pozitivní externality z investice do fyzického i lidského kapitálu klíčové. Důsledkem v teorii endogenního růstu jsou rostoucí výnosy z rozsahu.

V osmdesátých letech 20. století se objevují nové modely, které se snaží nahradit exogenní technologický pokrok endogenními faktory. Tzv. nové nebo endogenní teorie ekonomického růstu se ubírají dvěma směry. První přístup se výrazněji neodklání od Solowova modelu, hledá zdroje ekonomického růstu v endogenním technologickém pokroku. Druhý přístup představuje počáteční inovací v odlišném pojetí kapitálu. Kapitál je chápán velmi široce a zahrnuje vše, co lze akumulovat za účelem budoucích vyšších příjmů. Odkládáme tedy svou spotřebu do budoucna za účelem vyšších důchodů. Kapitál si tedy již nepředstavujeme pouze jako fyzický, tj. stroje, zařízení apod., ale nově se ekonomové zaměřují především na lidský kapitál. Za zdroje ekonomického růstu jsou považovány růst lidského kapitálu nebo endogenní vysvětlení technologického pokroku. Hlavními představiteli tohoto směru jsou Robert E. Lucas, Jr. (nar. 1937) a Paul M. Romer (nar. 1955).

2.3 AK MODEL (ČIHÁK, M. HOLUB, T., 2000)

Jedná se o obecný model endogenního růstu, který je dále rozpracováván. Tento model lze odvodit ze Solowova-Swanova modelu. Produkční funkci $Y=K^{\alpha}(AL)^{1-\alpha}$ zmodifikujeme tak, že α položíme rovno jedné. Vycházíme z modelu, kde není zaveden technologický pokrok (g=A/A).

$$Y = K^{\alpha}(AL)^{1-\alpha}$$
$$Y = AK^{2}$$

kde A = mezní i průměrný produkt kapitálu

Produkční funkce zde upouští od neoklasických předpokladů. Porušeny jsou

[2] A je mezní a průměrný produkt kapitálu. Pokud vezmeme α=1, pak by produkční funkce byla Y=K, předpokládáme však, že výstup není přímo roven zásobě kapitálu, ale je proporcionální, můžeme pak uvažovat Y = AK.

i Inadovy podmínky, klesající mezní výnosy jsou nahrazeny konstantními. Zachován je předpoklad konstantních výnosů z rozsahu. Pro vývoj kapitálu tedy platí:

$$\dot{K} = sY - \delta K,$$

kde sY = objem úspor přeměněný na hrubé investice a K je objem odpisů.

Následně lze simulovat model v případě, kdy se α = 1 (lze také považovat za jeden z nedostatků modelu)[3]. Výstupní funkce AK modelu má lineární průběh, nedochází ke konvergenci ekonomiky do stálého stavu. Důvodem je absence klesajícího mezního výnosu z kapitálu.

AK modely pracují s širším konceptem kapitálu, kam zahrnují nejen fyzický kapitál, ale i znalosti a lidský kapitál. Oproti Solowově modelu tak může dojít k růstu výstupu na hlavu v dlouhém období. Tyto modely také pracují s pozitivními externalitami kapitálu, kdy investice jedné firmy zvyšují produkční kapacitu i ostatních.

3. LIDSKÝ KAPITÁL V TEORII ENDOGENNÍHO EKONOMICKÉHO RŮSTU

Mnoho empirických studií přisuzuje klíčovou roli lidskému kapitálu k zajištění ekonomické prosperity (Lucas, 1988, 2015; Romer, 1990; Mankin, Romer & Weil 1992). Vysoká úroveň vzdělanosti úzce souvisí i s produktivitou práce, schopností využívat moderní technologie a zdravým životním stylem. Studie se liší zejména různými přístupy k měření lidského kapitálu. Moderní studie se zaměřují na kvalitativní přístup k měření lidského kapitálu, dřívější studie používaly poměr zapsaných jedinců do jednotlivých stupňů vzdělávání nebo různé vyjádření úrovně gramotnosti. Následující část je věnována různým studiím s odlišnými přístupy k modelům a také studiím s rozšířením modelů endogenního ekonomického růstu vycházejícího z problematiky kvantifikace lidského kapitálu. Hlavní kritériem při výběru jednotlivých článků je jejich vysoká kvalita a míra vlivu určená dle počtu citací v databázi Web of Science Core Collection. Všechny vybrané články jsou citovány minimálně 50krát. Některé jsou dokonce označeny v databázi jako „highly cited paper", což znamená, že v roce 2020 obdržel tento vysoce citovaný článek

[3] Předpoklad že α = 1 patří k nedostatkům modelu, jelikož ekonometrické odhady ukazují, že hodnota leží někde mezi 0,4 a 0,6, což model AK zpochybňuje. Čihák, Holub (2000)

dostatek citací, aby byl umístěn mezi nejprestižnější 1 % akademického oboru sociálních věd, obecně na základě vysoce citovaného prahu pro daný rok a rok vydání.

Ekonomický růst a kvalita lidského kapitálu (Barro, 1991, 2001)[4]

Uchopení lidského kapitálu je velmi problematické. Většina ukazatelů se zaměřuje na množství a nezohledňují jeho kvalitu. Jak si ale představit jeho kvalitu a jak ji změřit? Jeden z prvních ekonomů, který se pokusil zachytit kvalitu lidského kapitálu v růstových modelech, je Robert J. Barro (nar. 1944). Ve své práci kvantifikuje kvalitu vzdělání dle počtu studentů na jednoho učitele. Logicky předpokládá, že menší počet dětí na učitele znamená kvalitnější výuku. Barro (1991) ve svém modelu potvrdil negativní vztah mezi ekonomickým růstem a počtem dětí na jednoho učitele, vyjádřeného jako samostatnou proměnou. Model potvrdil tuto korelaci pouze na základním stupni školství. Barro navazuje na svůj článek z roku 1991. Pomocí rozšířené verze neoklasického růstového modelu studuje data z let 1975-1995 ve více než 100 zemích světa. Vychází z rovnice:

$$Dy = F(y, y^*),^{1-\alpha}$$

kde y = produkt na obyvatele,
y* = dlouhodobá úroveň y,
Dy = tempo růstu (funkce Dy je rostoucí v y* a klesající v y)

Data analyzoval pomocí panelové regrese a popisuje vliv jednotlivých proměnných: úroveň HDP, poměr vládních výdajů k HDP, právní jistoty v daném státě, mezinárodní otevřenost ekonomiky, míra inflace, míra plodnosti, míra investic, index cen exportu a importu a efekt vzdělání. Podrobněji se Barro zabývá vlivem vzdělání, a to jak z pohledu kvality, tak kvantity. Barro (2001) popisuje výsledky analýzy vlivu jednotlivých proměnných na tempo růstu HDP na osobu následovně. Obecně známý fakt nulového vztahu mezi úrovní HDP a tempa růstu potvrzuje i Barro. Ovšem při zafixování ostatních zkoumaných proměnných Barro uvádí, že existuje slabý vztah mezi úrovní HDP a růstem. Záleží ale i na

[4] Článek z roku 1991 je citován 3 849krát, článek z roku 2001 je citován 425krát.

bohatství dané země (u bohatších je vztah silně negativní, u chudších zemí je slabě pozitivní vztah). Vládní výdaje mají negativní vliv na růst. Naopak výsledky naznačují pozitivní a statisticky významný vztah mezi kvalitou a úrovní právní jistoty v daném státě a růstu. Také otevřenost dané ekonomiky měřená dle poměru importu a exportu naznačuje pozitivní vliv na růst zejména u chudších zemí. V tomto případě platí, že s růstem bohatství dané země se efekt snižuje. Významně negativní vliv na růst má inflace. Výsledky ukazují, že růst inflace o 10 % by snížil tempo růstu o 0,14 % ročně. Negativní efekt má také porodnost, naopak tomu je u indexu cen importu a exportu.

Největší část článku je věnována vlivu vzdělání na ekonomický růst. Výsledky naznačují, že kvalita sekundárního a vyššího vzdělání je významnější než kvantita, vyjádřená dle počtu let ve škole. Přesto jeden rok studia navíc představuje zvýšení tempa růstu o 0,44 %. Výsledky také ukazují na rozdíly ve vzdělání mužů a žen. Množství a kvalita sekundárního a vyššího vzdělání mužů vykazuje velmi silný pozitivní vliv na růst, u žen je tento vztah velmi slabý. Barro nabízí vysvětlení, že vzdělané ženy jsou často finančně podhodnocené v zaměstnání. V primárním stupni vzdělávání má množství a kvalita vliv na růst u obou pohlaví. Druhotně můžeme vidět i pozitivní vztah s nárůstem počtu vzdělaných žen a snižující se porodností, což má ve svém důsledku také pozitivní vliv na růst. Kvalita vzdělání je měřena podle srovnávacích výsledků znalostí z oblasti matematiky, vědy a čtení. Nejsilnější pozitivní vztah je u výsledků z oblasti vědy.

Lidský kapitál a technologická difúze (Benhabib & Spiegel, 1994)[5]

Výsledky ve standardních růstových rovnicích indikují malou roli lidského kapitálu, což je poněkud znepokojující. Proto ve své práci přichází s alternativním modelem, ve kterém míra růstu celkové produktivity závisí na úrovni lidského kapitálu na národní úrovni. V tomto modelu hraje lidský kapitál klíčovou roli při určování produktivity místo toho, aby sám vstupoval jako výrobní faktor. Model také umožňuje, aby úroveň lidského kapitálu přímo ovlivňovala celkovou produktivitu faktorů. Vychází z úvah Nelson a Phelps (1966), kteří přichází s myšlenkou, že rychlost zavádění nových technologií a inovací je ovlivněna úrovní lidského kapitálu v dané zemi. Dále předpokládají, jako Romer (1990),

[5] Článek je citován 1 142krát.

že lidský kapitál přímo ovlivňuje vytváření domácích technologických inovací. Předpokládají, že schopnost národa přijímat a zavádět nové technologie ze zahraničí je funkcí jeho domácího lidského kapitálu. V modelu je vždy jedna země technologickým lídrem. Ostatní země lídra dohánějí rychlostí, která je funkcí jejich lidského kapitálu. Kombinace domácích inovací a dohánění, přináší některé pozoruhodné výsledky. Země s vyšším počtem lidského kapitálu v určitém časovém období dohoní a předběhne vůdčí zemi. Dále se ukazuje, že země s nejvyšší zásobou lidského kapitálu se nakonec stane technologickým lídrem a bude v této pozici, dokud bude udržovat výhodu v podobě lidského kapitálu.

Nový náhled na lidský kapitál pomocí IQ (Jones & Schneider, 2006)[6]

Další z řad výzkumů se zaměřil na kvalitu měření a určení lidského kapitálu, což je klíčové ke správnému pochopení determinantů ekonomického růstu. Ukazuje se, že lidský kapitál je rozsáhlý pojem, který je velmi složité ekonomicky uchopit. Naštěstí pro ekonomy strávili psychologové celé 20. století zkoumáním a zlepšováním jedné hodnotné techniky pro měření tohoto typu lidského kapitálu: inteligenčního testu. Zajímavý přístup má velmi dobré výsledky. Jones & Schneider (2006) uvádějí, že *„IQ pozitivně koreluje s profesionální prestiží, dosaženým vzděláním, kreativitou, fyzickým zdravím, duševním zdravím, dlouhověkostí, velikostí mozku a rychlostí nervového vedení v mozku. Negativně koreluje s kriminálním statusem, chudobou, chronickou závislostí na sociálních dávkách, nezaměstnaností, rozvodem a svobodným rodičovstvím.“* Korelace u výše zmíněných faktorů není vždy silná, přesto žádné jiné psychologické znaky nedosahují ani zdaleka podobných výsledků jako IQ. Vliv genetických predispozic na obecnou inteligenci je jistý, stejně tak na IQ a mozek působí i další vlivy prostředí a jedním z nich je i vzdělání. Přesto, že se výsledky odhadů dopadů liší, lze říci, že každý další rok vzdělávání má pozitivní vliv na zvýšení IQ. Analýza ukazuje, že obecná inteligence měřená testy IQ je spolehlivým ukazatelem jedné důležité formy lidského kapitálu. Takto vyjádřený kapitál má statisticky robustní a ekonomicky pozitivní korelaci s ekonomickým růstem. Jones & Schneider (2006) odhadují, že vyšší IQ o jeden bod zvyšuje životní úroveň o 6,1 %.

[6] Článek je citován 114krát.

Nový soubor údajů o dosaženém vzdělání ve světě, 1950–2010 (Barro & Lee, 2013)[7]

Rozšířená studie navazuje na předchozí práce Barro, Lee (1993, 1996 a 2001) a je reakcí na předchozí studii Cohen, Soto, (2007). Klíčová pro výsledky této studie jsou kvalitní data, která jsou použita postupně ve všech třech studiích. Celkově zkoumá data z 146 zemí světa v letech 1950–2010 na vzorku populace ve věku 15 a více let. Zaměřují se zde na vliv vzdělání na výši příjmů daného jedince v rámci dané země.

Pracují s modelem náhodných a fixních efektů při panelové analýze a také s metodou instrumentálních proměnných (IV). S použitím aktualizovaných dat se znovu zaměřují na vztah mezi vzděláním a příjmem. Celá analýza vychází z Cobb-Douglasovy produkční funkce ve tvaru

$$Y=AK^{\alpha}H^{(1-\alpha)},$$

kde Y = produkt,
K = zásoba fyzického kapitálu,
H = zásoba lidského kapitálu,
A = míra celkové produktivity.

Pomocí aktualizovaného datového souboru Barro-Lee se znovu vracíme k důležitému vztahu mezi vzděláním a příjmem. Pro měření tohoto vztahu odhadují

$$\log(y_t) = \beta_t + \beta_1 \log(k_t) + \beta_2(s_t) + \varepsilon_t$$

kde y = produkt na obyvatele,
k = kapitál na obyvatele,
s = počat let vzdělávání,
β_1 = koeficient podílu kapitálu na celkové produkci (α),
β_2 = koeficient mezní míry návratnosti dalšího roku vzdělávání.

Barro i Lee v práci uvádějí techniky předcházející potenciálnímu zkreslení

[7] Článek je citován 1 014krát.

u odhadovaných proměnných. Předložené výsledky odhadovaného koeficientu β_2 jsou vždy pozitivní a statisticky významné při použití obou metod náhodných i fixních efektů. V případě konstantních ostatních proměnných odhady naznačují, že produkce světové ekonomiky by se jako celek zvýšila přibližně o 2 % za každý další rok vzdělávání. Také výsledky IV modelu potvrzují tento pozitivní vztah. Studie dále potvrzuje, že vzdělávání pracovníků má výrazný vliv na výši příjmů. Výsledky také potvrzují, že vliv každého dalšího ročníku školní docházky je odlišný v různých úrovních vzdělání. Barro a Lee uvádí, že platový rozdíl mezi absolventem střední školy a absolventem základní školy je kolem 77 % a rozdíl v platech mezi absolventem vysoké školy a absolventem základní školy je kolem 240 %. Návratnost lidského kapitálu se v různých úrovních vzdělávání liší.

Lidský kapitál a rozdíly v rozvojových a rozvinutých ekonomikách (Hanushek, 2013)[8]

Kvantifikace lidského kapitálu je problematická a u rozvojových zemí obzvláště. Článek popisuje nedostatky v měření lidského kapitálu dle počtu let strávených ve škole. Ukazuje na velké kvalitativní rozdíly ve formách vzdělání v rozvojových a rozvinutých zemí. Rozdíly v ekonomické úrovni daných států jsou značné. Hanushek (2013) uvádí, že mnoho studií vychází ze vztahu, kde tempo růstu je přímou funkcí lidského kapitálu a dalších faktorů

$$g = rH + X\beta + \varepsilon$$

kde g = tempo růstu,
H = lidský kapitál,
X = ostatní faktory,
ε = stochastický prvek,
r, β = neznámé parametry, které budou odhadnuty.

Odhady založené pouze na počtu let ve škole jsou však nedostatečné. Nezahrnují veškeré aspekty hodnoty lidského kapitálu. Výzkumy ukazují, že i zdraví, životní styl nebo dostatek potravin jsou klíčové pro možný rozvoj každého jedince.

[8] Článek je citován 157krát.

Hanushek (2013) se zabývá dalšími determinanty, pomocí kterých by bylo možné lépe zachytit dovednosti jedince. Analýza rozdílu dovedností mezi jednotlivci v různých státech byla možná na základě rozvoje mezinárodního hodnocení znalostí v oblasti matematiky a přírodních věd. V návaznosti na své předchozí publikace Hanushek (2013) modeluje růst jako funkci mezinárodního hodnocení rozdílů v dovednostech. Určujícími faktory dovedností jsou měřeny dle testů úspěšnosti. Výzkum zjišťuje, jak úspěch A souvisí se školními vstupy, rodinou a dalšími vnějšími faktory, které ovlivňují jedince.

$$A = f(R, F, Z, \eta)$$

kde R = školní vstupy,
F = rodina,
Z = další faktory, jako jsou sousedství, vrstevníci nebo obecná institucionální struktura,
η = stochastický prvek.

Analýza vychází z předpokladu, že dovednosti měřené úspěchem A lze použít jako přímý indikátor lidského kapitálu dané země, jak je uvedeno v první rovnici. Vzdělávání je pouze jedním z faktorů dovedností jedince, jak je patrné z druhé rovnice. Výsledky analýzy ukazují, že data opírající se o měření konkrétních kognitivních schopností jsou relevantnější než pouhý počet let ve škole. Základní model ukazuje vztah mezi dosaženým vzděláním a růstem, ale vysvětluje pouze jednu čtvrtinu kolísání tempa růstu. V případě nahrazení vzdělání za míru dovedností měřených v rámci mezinárodních matematických a přírodovědných testů tento jednoduchý model nyní vysvětluje tři čtvrtiny rozptylu v míře růstu. Pokud jsou zahrnuty oba parametry, pak výsledky naznačují, že dosažené vzdělávání nesouvisí s růstem.

Dále se ukazuje, že pro ekonomický rozvoj dané země je důležitější mít více kvalitně vzdělaných obyvatel než větší procento méně vzdělaných. Ukazuje se, že tento trend je klíčový v adaptaci vyspělejších technologií v ekonomice. Přesto další výsledky ukazují, že v případě, kdyby bylo uvažováno samostatně o jed-

notlivých stupních vzdělání, nemá terciální vzdělání na ekonomický růst vliv. Pro zmírnění ekonomických rozdílů ve vyspělých a rozvojových zemích budou zásadní strukturální změny ve všech vzdělávacích institucích. Rozdíly v ekonomickém růstu napříč zeměmi úzce souvisí s kognitivními dovednostmi, jejichž úroveň je měřena na základě standardizovaných mezinárodních průzkumů.[9] Bez zlepšení kvality škol bude pro rozvojové země obtížné zlepšit jejich dlouhodobou ekonomickou výkonnost.

Lidský kapitál a vliv průmyslové specializace země (Teixeira & Queirós, 2016)[10]

Model propojuje proměnné na straně nabídky spojené s teorií endogenního růstu a proměnné na straně poptávky spojené se strukturální specializací jednotlivých zemí. Model byl zkoumán na datech 30 zemí ve dvou obdobích 1960-2011 a 1990-2011 a hodnotí přímý a nepřímý vliv kapitálu na ekonomický růst, včetně interakce lidského kapitálu s průmyslovou specializací států. Práce hodnotí tři stanovené hypotézy:

- *Země s vyšší úrovní lidského kapitálu mají tendenci růst rychleji než jiné.*
- *Země, které zažijí změnu ve své produktivní struktuře a zvýší podíl technologicky / znalostně náročných aktivit, budou mít tendenci k vyššímu ekonomickému růstu.*
- *Dopad lidského kapitálu na ekonomický růst země je tím větší, čím více je ekonomika specializovaná na činnosti s vysokou technologickou náročností. (Teixeira a Queirós, 2016)*

První dvě hypotézy se potvrzují v dlouhém i krátkém časovém období a potvrzují, že země s vyšší úrovní vzdělání u dospělých dosahují rychlejšího ekonomického růstu. Zároveň je důležitý i podíl specializovaných odvětví v dané ekonomice, které vyžadují vysokou úroveň znalostí a dovedností jednotlivců. Poslední hypotéza se potvrzuje pouze v dlouhém období a u vyspělých zemí OECD. Práce potvrzuje, že zvyšující se specializace ve znalostně-technologicky náročných

[9] The International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), která vypracovala hodnocení TIMSS a související testy; a Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), která vypracovala hodnocení PISA.

[10] Článek je citován 51krát.

odvětvích urychluje ekonomický růst zemí. Výsledky potvrzují pozitivní vliv u vyspělých i tranzitivních ekonomik, které byly zkoumány.

4 PROBLÉMY A NEDOSTATKY KVANTIFIKACE LIDSKÉHO KAPITÁLU

Obsáhlá a poměrně dosti obecná definice pojmu lidský kapitál naznačuje, že jeho kvantifikace bude velmi obtížná. Jak změřit jeho úroveň a jak zachytit všechny aspekty lidského kapitálu jsou dosud nezodpovězené otázky. Z definice vyplývá, že se jedná o kvalitativní jednotku a její zápis pomocí kvantitativních ukazatelů je prakticky nemožný. Představené odlišné teorie a studie využívající různých statistických metod měří lidský kapitál nejčastěji na základě úrovně znalostí jedince. Opětovně se objevuje také měření na základě počtu let strávených v primárním, sekundárním či terciárním vzdělávání. Tento parametr je nejvíce využívaný, ale v případě mezinárodních srovnání nezachycuje různorodou úroveň vzdělávání v jednotlivých státech či nedostupnost vzdělání pro ženy a děti z nižších příjmových skupin. Z těchto důvodů se přistupuje také k měření úrovně znalostí s využitím dat z ověřených mezinárodních testování. Podobná srovnání zobrazují většinou aktuální úroveň znalostí, ověřenou na základě faktografických otázek a nezachycují potenciál jedince. Nižší úroveň znalostí v daném okamžiku nemusí znamenat nižší úroveň lidského kapitálu i v budoucnu.

Počet let strávených ve škole, či znalost faktografických údajů nezohledňuje vnější vlivy jako je vliv rodiny nebo vliv prostředí a společnosti na jedince. Měřitelnost dalších aspektů lidského kapitálu, jako je zdraví, vrozené či získané schopnosti, potenciál k rozvoji a další, je obdobně problematická. Nemluvě o neustále se měnící úrovni těchto kvalit v průběhu života každého člověka.

Jak ale v ekonomických modelech zachytit úroveň vzdělání, dovednosti, schopnosti a zdraví jedince? Zvyšování efektivity obdělávání půdy, efektivní využívání kapitálu, či technologický pokrok můžeme poměrně jednoduše vysvětlit i kvantifikovat. Některé teorie ukazují, že lepší využití těchto výrobních faktorů již nevysvětluje dlouhodobý ekonomický růst. Vysvětlení tedy hledají u zvyšování „kvality lidí“ neboli lidského kapitálu. Zachytit všechny aspekty lidského života a veškeré proměnné, které nás ovlivňují, je nadlidský úkol. Mnoho studií se zaměřuje na ty kvality, které nejvíce souvisí s pracovním procesem. Úroveň vzdě-

lanosti se jeví jako vhodný nástroj pro relativně snadnou kvantifikaci, která však zachycuje aktuální stav a nezachycuje potenciál jednotlivce. Lze tedy jen velmi těžko predikovat, jaký by byl výstup v případě zvýšení úrovně lidského kapitálu.

Velmi nadějné výsledky přináší studie využívající měření lidského kapitálu podle úrovně IQ (Jones & Schneider, 2006). Jedná se o mezinárodně standardizované skóre, což je velmi důležité pro možnosti porovnávání výstupů v jednotlivých zemích. Pojem IQ zavedl již v roce 1912 německý psycholog William Luis Stern (1871–1938). Přesto musím zmínit, že ani v případě definice IQ se psychologové neshodnou a je tedy otázkou, co přesně tento kvocient měří. Pokud se zaměříme na nejširší definici lze inteligenci chápat jako schopnost jedince řešit problémy, schopnost abstraktně myslet a přizpůsobit své chování okolnostem. Pak tento parametr zachycuje dle mého názoru tyto složky lidského kapitálu: vrozené dovednosti a potenciál jedince. Nezohledňuje však dovednosti a schopnosti získané, fyzickou a manuální zručnost, úroveň vzdělání ani míru zdraví.

Podobně nadějné výsledky mají i studie zaměřující se na kombinaci kvantitativních a kvalitativních parametrů v oblasti vzdělání ale i na jeho kvalitu. Mezinárodní studie, které zkoumají úroveň znalostí napříč jednotlivými zeměmi, jsou pro robustní výsledky klíčovým předpokladem. V této oblasti se celosvětově angažuje OECD, která provádí studie nejen dosažených znalostí, ale i úrovně gramotnosti v jednotlivých státech. Právě měření úrovně gramotnosti se mi jeví jako vhodný parametr pro kvantifikaci lidského kapitálu.

Gramotnost v obecném slova smyslu je schopnost číst a psát, zajímavější je však tzv. funkční gramotnost, která vyjadřuje schopnost aktivně participovat na světě informací. Zahrnuje:

- schopnost nalézt a porozumět informaci z textu,
- schopnost vyhledat a využít přesně definovanou informaci,
- dovednost manipulovat s čísly.

Ráda bych ve své další práci podrobněji rozpracovala toto téma a navázala na studii Barro (2001) s využitím dat zahrnujících i měření jednotlivých součástí funkční gramotnosti se zaměřením na finanční gramotnost. Úroveň funkční gramotnosti představuje určitou schopnost jedince. V současné společnosti zahlcené

informacemi nepostačuje umět pouze číst, psát a počítat. Klíčová je schopnost vyhodnotit informace a práce s nimi. Studie OECD měří funkční gramotnost dospělých v 24 státech světa (OECD, 2013). Ukazuje se, že úroveň funkční gramotnosti nemusí souviset s dosaženým vzděláním. Tato studie by mohla přinést nový pohled na kvantifikaci lidského kapitálu a lépe zachytit jeho úroveň. Odprošťuje se od rozdílné kvality vzdělávacích systémů v jednotlivých státech, dostupnosti vzdělání či efektivnímu využívání získaných znalostí v praxi. Lidé s nízkou úrovní dovedností čelí mnohem většímu riziku ekonomického znevýhodnění, vyšší pravděpodobnost nezaměstnanosti a špatnému zdraví.

Jednou ze součástí funkční gramotnosti je i finanční gramotnost. Finanční gramotnost a její důležitost je velmi aktuální téma napříč vědními obory i politickou scénou. Jedna ze zpráv OECD definuje tuto gramotnost takto: *„Finanční gramotnost je rychle uznávána jako základní dovednost nezbytná pro spotřebitele působící ve stále složitějším finančním prostředí. Finanční gramotnost je kombinací povědomí, znalostí, dovedností, přístupu a chování, které jsou nezbytné k řádnému finančnímu rozhodování a konečnému dosažení individuálního finančního blaha.“* (Atkinson, 2012, p. 13). Finanční gramotnost je důležitou součástí komplexního vzdělání každého z nás. Jak se ukazuje, její nedostatečná úroveň může mít neblahý vliv na ekonomický blahobyt. Výzkumy také potvrzují, že současná úroveň vzdělání v této oblasti je zcela nedostatečná. Historie ukazuje, že podcenění úrovně finanční gramotnosti může vést k finančním krizím, které mají negativní vliv i na celkový blahobyt. Příkladem je poslední globální krize z roku 2007. Měření a následné srovnání úrovně finanční gramotnosti je klíčové pro další rozvoj. Věřím, že hlubší zkoumání mohou potvrdit, že finanční gramotnost jako jedna ze složek funkční gramotnosti má největší vliv na ekonomický růst. Podobně jako ve studii Barro (2001) uvádí, že nejsilnější pozitivním vliv na ekonomický růst má dosažená úroveň znalostí v oblasti vědy.

ZÁVĚR

Pohled na úlohu lidského kapitálu v teorii ekonomického růstu se za poslední desítky let několikrát zcela změnil. Lucas (1988) a Romer (1990) jsou první, kteří v nové teorii růstu přisuzují lidskému kapitálu klíčovou úlohu pro dlouhodobý udržitelný růst. Navazující studie nahlížejí na lidský kapitál jako na obyčejný vstup

bez možnosti generování endogenního růstu, jako například Mankiw, Romer a Weil (1992), a další studie naznačují, že vliv lidského kapitálu je nadhodnocen. Nepřesvědčivé závěry většiny studií lze přisuzovat nejednotnosti zachycení úrovně lidského kapitálu. Počet let strávených vzděláváním, kvalita vzdělávání, IQ, vliv rozvinutosti dané ekonomiky, vliv pohlaví a další ovlivňují naměřené hodnoty. Také kvalita zkoumaných dat je v některých studiích diskutabilní.

Pozitivní pro potvrzení teorie, že zvyšování úrovně lidského kapitálu má kladný a prokazatelný vliv na ekonomický růst dané země, jsou závěry studie autorů Cohen a Soto (2007). Ve své práci prověřují kvalitu významné studie (Barro a Lee, 2001) a v závěru potvrzují kladné dopady lidského kapitálu na ekonomický růst. Dbají zejména na vysokou kvalitu vstupních dat pro statistické modely. Barro a Lee (2007) ještě dále rozpracovávají tento přístup a ve své další studii potvrzují, že růst příjmů na obyvatele skutečně závisí na úrovni lidského kapitálu.

Lidský kapitál bývá označován jako specifický výrobní faktor. Investice s ním spojené přinášejí vyšší užitek jednotlivci, ale i celé společnosti. Podobně jako u ostatních forem kapitálu se současné investice zdrojů projeví až v budoucích výnosech. Avšak pro jasné konkluze o vlivu lidského kapitálu na celkový ekonomický růst je jednotná definice a kvantifikace klíčová.

ACKNOWLEDGEMENT

Tento příspěvek je publikován za podpory IGA VŠE č. F1- 46/2019.

ZDROJE

ATKINSON, A. AND F. MESSY (2012), Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study, *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, No. 15, OECD Publishing. [online] [cit. 2020-01-29]. Dostupné z: http://dx.doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en

BARRO, Robert J. (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries. *The Quarterly Journal of Economics.* 1991, vol. 106, no. 2, pp. 407-443. DOI: 10.2307/2937943

BARRO, Robert, J. (2001). Human Capital and Growth. *American Economic Review*, vol. 91, no. 2, pp 12-17. DOI: 10.1257/aer.91.2.12

BARRO, Robert J. & LEE, Jong Wha, (2013). A new data set of educational attainment in the world, 1950-2010. *Journal of Development Economics, Elsevier,* vol. 104(C), pp. 184-198.
BECKER, Gary S. (1993). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. Chicago: *The University of Chicago Press,* 1993. vol. 3, pp 390 s. ISBN 0-226-04120-4.
BENHABIB, Jess & SPIEGEL, Mark. (1994). The role of human capital in economic development: Evidence from aggregate cross-country and regional US data. *Journal of Monetary Economics*. vol. 34, pp. 143-173. DOI: 10.1016/0304-3932(94)90047-7.
COHEN, Daniel, SOTO, Marcelo, (2007). Growth and Human Capital: Good Data, Good Results. *Journal of Economic Growth*. vol. 12, pp. 51-76. DOI: 10.1007/s10887-007-9011-5.
ČIHÁK, M. a HOLUB, T.: Teorie růstové politiky. vyd. Praha: *VŠE*, 2000, ISBN 80-245-0126-0.
HANUSHEK, Eric. (2013). Economic Growth in Developing Countries: The Role of Human Capital. *Economics of Education Review.* vol. 37, pp. 204–212. DOI: 10.1016/j.econedurev.2013.04.005.
HOLMAN, Robert et al. (2001). Dějiny ekonomického myšlení. 2. vyd. Praha: *C. H. Beck,* 2001. 544 s. ISBN 80-7179-631-X.
JONES, Garett, and W. Joel SCHNEIDER, (2006). Intelligence, Human Capital, and Economic Growth: A Bayesian Averaging of Classical Estimates (BACE) Approach. *Journal of Economic Growth*, vol. 11, no. 1, pp. 71–93.
LISÝ, Ján a a kolektiv. Ekonomický rast a ekonomicky cyklus. Bratislava: *Iura Edition*, 2011. ISBN 978-80-8078-405-8.
LUCAS, Robert E Jr. (2015). Human Capital and Growth. *American Economic Review*, 105 (5): 85-88.DOI: 10.1257/aer.p20151065
MANKIW, G., Romer, D., & WEIL, D. (1992). A contribution to the empirics of economic growth. *Quarterly Journal of Economics,* vol. 107(2), pp. 402–437.
RAMSEY, F. P. (1928). A Mathematical Theory of Saving. *The Economic Journal,* vol. 38, no. 152, 1928, pp. 543–559.
ROMER, Paul, (1990), Endogenous technological change, *Journal of Political Economy*, vol. 98, no. 5, part 2, pp. S71-S102. DOI: 10.3386/w3210

SCHULTZ, Theodore W. (1961). Investment in human-capital. *American economic review*, vol.51, no. 5, pp. 1-17.
SMITH, Adam. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů. Praha: *Liberální institut*, 2016. xi, 872 stran. ISBN 978-80-86389-60-8.
SOLOW, Robert (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics.* vol. 70, no. 1. (Feb., 1956), pp. 65-94.
TEIXEIRA, Aurora A.C. & QUEIRÓS, Anabela S.S., (2016). Economic growth, human capital and structural change: A dynamic panel data analysis, *Elsevier*, vol. 45(8), pp. 1636-1648.
OECD, *Skills Outlook* (2013): First Results from the Survey of Adult Skills [online]. OECD Publishing. [cit. 2020-08-16] Dostupné z: http://dx.doi.org/10.1787/9789264204256-en
The Well-being of Nations: The Role of Human and Social Capital (2001), OECD Publishing. [online] [cit. 2020-01-26] Dostupné z: www.oecd.org/site/worldforum/33703702.pdf

Ing. Lenka Silberhornová
Katedra Bankovnictví a pojišťovnictví, Vysoká škola ekonomická v Praze
nám. Winstona Churchilla 1938/4, 130 67 Praha 3
Email: xsill06@vse.cz

VÝZKUM

RESEARCH INTO ONLINE MARKETING ACTIVITIES AND TOOLS FOR MEASURING THEIR EFFICIENCY BY ENTREPRENEURS IN THE CZECH REPUBLIC

Helena Cetlová
Radek Marciník
Emil Velinov

ABSTRACT

The 21st century has brought dramatic changes to the work and personal lives of people regarding the existing traditional forms of how to manufacture, how to provide services to customers, how to communicate with customers, business partners, and with each other. The Central Bohemian Association of Managers and Entrepreneurs (STAMP), established in 2002 as an organization for women entrepreneurs from Prague and the Central Bohemian Region, as well as other regions, has identified differences in the use of online marketing of its members operating in small and medium-sized enterprises, especially among self-employed entrepreneurs. In this way, STAMP tries to map out the reality and determine the level of readiness in the segment of small and medium-sized enterprises and self-employed persons (freelancers) for the emerging sector of Industry 4.0 in the area of awareness of its existence, real knowledge, and the use of online marketing activities to communicate with customers and business partners. The study also suggests that being aware of the possibilities of measuring effectiveness and the real use of the information obtained will lead to an increase in the effectiveness of marketing itself and to a greater competitiveness in the market. STAMP implemented a pilot project with the support of the authors of this article between August and October 2019, and from January to March 2020 using AMBIS, Ltd. and Skoda Auto University's own marketing research. This paper proves that a relationship exists between the use of marketing online tools and the size of companies. The study provides evidence that ICT tools are an essential part of online marketing activities as an important part of the entrepreneurs' e-commerce endeavors.

Keywords: *Marketing research; e-commerce; Online marketing; ICT*

JEL Classification: M30, M31

ABSTRAKT

21. století přineslo do pracovního a osobního života lidí dramatické změny ve stávajících tradičních formách výroby, poskytování služeb zákazníkům, komunikace se zákazníky, obchodními partnery a mezi sebou navzájem. Středočeská asociace manažerů a podnikatelů (STAMP), která od roku 2002 sdružuje podnikatelky z Prahy a Středočeského kraje i dalších regionů, zjistila rozdíly ve využívání online marketingu svých členů působících ve velkých a malých společnostech, zejména mezi podnikateli samostatně výdělečně činnými. Proto se STAMP snaží zmapovat realitu a zjistit, jaká je připravenost v segmentu malého a středního podnikání a OSVČ pro rozvíjející se sektor Průmyslu 4.0 v oblasti povědomí o existenci, reálných znalostech a využívání online marketingových aktivit ke komunikaci se zákazníky a obchodními partnery. Studie rovněž naznačuje, že znalost možností měření efektivity a skutečného využití získaných informací povede ke zvýšení efektivity samotného marketingu a větší konkurenceschopnosti na trhu. STAMP realizoval pilotní projekt s podporou autorů tohoto článku mezi srpnem a říjnem 2019 a v období od ledna do března 2020 s vlastní marketingovou studií AMBIS, Ltd. a Škoda Auto University. Tento dokument dokazuje, že existuje vztah mezi využitím marketingových online nástrojů a velikostí společností. Studie poskytuje důkazy o tom, že nástroje ICT jsou podstatnou součástí jejich online marketingových aktivit jako důležitá součást jejich snah v oblasti e-commerce.

Klíčová slova: *Marketing research; e-commerce; Online marketing; ICT*
JEL klasifikace: *M30, M31*

INTRODUCTION

Marketing has undergone a dynamic transformation as a theory and practice in all its forms of communication with the customers, suppliers, partners, and the general public. At the same time, marketing has experienced big changes especially in one of its most important tools of the traditional marketing mix – marketing communication. From the end of the 1980s through to the 1990s, all traditional tools of the communication mix were gradually modified in connection with the growing saturation of the market in all developed countries, but also with the development of many new technologies. These technologies were created based on the Internet, but also on other principles. Their use has always been to find new approaches to get customer'' attention and persuade them to buy products and services. Concurrently, a new infrastructure was created that was needed for signal and data transmissions using optical cable networks and operation of various types of data transmissions not only via the Internet but also using 5G networks, etc. (Bocconcelli, R. et al., 2018).

Gradually, companies incorporated e-marketing activities into their communication with customers in the first and second decades of the 21st century (Eid & El-Gohary, 2013). The application of a wide range of different online marketing activities is currently considered the standard of marketing communication strategies. Also, the e-commerce tools became significantly cheaper compared to the traditional communication mix tools such as advertising (billboards, print advertising in newspapers and magazines, advertising on TV, radio) as well as traditional forms of public relations, which gradually began to reduce their cost (exhibitions, fairs, PR articles in newspapers and magazines, publishing various publications, sponsorship), sales support (sampling, tastings, demonstrations), and personal sales and classical direct marketing (leaflets to the mailbox, sending letters). Online marketing has gradually become a professional environment combining marketing strategic thinking with the effort to find unique solutions associated with the application of technology (Kingsnorth, 2019). Specialized companies are usually used to carry out activities, which require technical solutions. All these applications allow not only to implement marketing activities anew, i.e. with new communication tools, but also more cheaply and in a way that is measurable for online marketing campaigns. Possibilities of measuring individual types of online marketing activities are offered by specialized IT companies and online service providers themselves, often by advertising and communication agencies. Nowadays companies across different business sectors focus on evaluating the effectiveness of websites, their optimization, communication tools such as e-mailing and social networks. Large companies often include these specialists in their marketing teams on a full-time basis. This approach also applies to the business environment in the Czech Republic.

1 ONLINE MARKETING TECHNOLOGY FOR COMMUNICATION IN THE 21ST CENTURY

The Internet and other technologies developed at the end of the 20th century were gradually influenced by the emergence of several fields such as ICT (information and communication technologies), including e-commerce (Heeks, 2017). There are numerous definitions of e-business that are evolving and being refined over time, as well as marketing theories, so new explanations of this term can be

found in publications various authors. According to Pertyl (2017), e-business is a collective name for e-commerce, which uses the Internet and other technologies in business. It includes the electronic exchange of information within the company or between the company and customers and the use of various electronic platforms (intranet, extranet, and internet), on which various corporate business activities are implemented, including digital online communication, online research, and also online marketing (Vilaseca-Requena et al., 2007). The application of e-business in firms improves business processes, administration, sales, financial management, human resources, service quality, and also the exchange of communications between companies, customers, suppliers, banks, and public administration (Cetlová and Velinov, 2019). The term e-commerce includes sales and purchasing processes using the Internet as a means of electronic communication. One example are electronic marketplaces (e-markets) – virtual platforms for sellers and buyers where payments are made electronically. E-commerce also includes e-marketing (electronic marketing) and e-purchasing, as well as e-procurement (electronic purchasing). E-marketing represents the "sales" part of e-commerce. It consists of communication, sales promotion, and sales of goods and services through the Internet (Kotler et Armstrong, 2004, pp. 132, 133). The criterion for classifying new technologies in the form of hardware, media, and software applications in the ICT category is that they "perform or enable the processing and communication of information using electronic media, including the transmission and display of information" (OECD, 2010, p.13). In the first decade of the 21st century, Czech legislation also sought to define terms associated with information and communication technologies. According to the Ministry of Industry and Trade (2011 a, p. 3 and 4), the term information and communication technology (ICT) is understood as "hardware and software means for data collection, transmission, storage, processing, distribution, and security. The hardware (technical) means include mainly servers, stationary and portable personal computers, printers, communication and network devices (especially transmitters, routers, switches) and specialized end devices (mouse, tablet, scanner, camera, PDA, mobile phone, etc.)." Under software tools, i.e. programs and applications, the MIT included "basic software (operating system, database system, communication system), application software and software for modeling

and development of information systems." (MIT, 2011). The basic areas on which ICT has an impact are business, state administration and mutual communication of people with each other and with companies and state administration (Gaur, Sharma, & Pandya, 2019). The basic feature of ICT is its ubiquity and expansion to all sectors of the economy, continuous improvement and refinement, which results in a reduction in acquisition costs and costs of using ICT. According to Pertyl (2017), another feature is the facilitation of research, development, and implementation of new products, services, or processes supported by EU programs, at the level of ministries, regions, and private companies as supporters of these projects.

Online marketing is also currently one of the fastest growing areas in the world of technology and digitization.Online marketing currently takes many forms and can affect a wide range of people and influence their daily behavior and decisions (Plotnikova, M., Romero, I., & Martínez-Román, J. A., 2016).

Globalization processes and the emergence of many global companies operating alongside small and medium-sized enterprises in local markets and their limited ability to compete with global companies and their massive and costly marketing communication was one of the reasons why marketing in the 2000s came to a crossroads and why small and medium-sized enterprises were forced to abandon traditional marketing communication. The use of online marketing tools (digital marketing) has become a way for small and medium-sized enterprises to communicate cheaply and effectively with customers (Cetlová and Velinov, 2019).

Since the 1990s, other technologies have been developed that started using the Internet and its entry into marketing communication of companies, such as audio-video technology and social media – Facebook, Twitter, Instagram, other social media sites which are usedto meet people, and also the use of YouTube. Companies began to use Internet advertising in various types (Pay per Click). They began converting their websites from static to dynamic for easy updates and began optimizing them. Search Engine Optimization (SEO) to improve search engine rankings can be measured according to Google Analytics data, but also by specialized tools. The importance of the theory of marketing communication and its application in corporate practice has been transformed into managed integrated marketing communication, which is supposed to fulfill many other tasks,

such as creating product value for customers and building strong brands and including internal marketing, but also to business partners, including suppliers. At the same time, marketing communication is applied with the help of tools for measuring its effectiveness (Kotler & Keller, 2013. pp. 58, 279, 296, 470).

For example, the American Marketing Association (AMA) defines marketing responsibility for results as "the systematic management of marketing resources and processes to achieve measurable returns on marketing investment (ROI) and increase marketing efficiency, while maintaining quality and increasing company value". The individual activities falling into online marketing have different goals, and therefore different forms of measuring them (Kuchar, 2018). The basic methods and tools of measurement (metrics) for individual communication channels that the company uses are traffic, usually in the form of the number of visits or as "clicks" in the advertising systems AdWords, Sklik, Analytics, e-mailing systems, etc., which measures how many customers came to the site and from where (search engines, web interface, etc.). Another basic metric is the quality of traffic using the bounce rate, the rate of immediate exit from the site. They measure how many conversions a particular visitor's marketing channel has brought in. Conversion takes the form of macro conversion – purchases, sign-ups, real demand; or micro-conversion – newsletter subscriptions. Paid online channels track costs, i.e. how much a channel costs in terms of total cost and cost per action, as well as the share of costs in total turnover. There are additional metrics separately for each marketing channel. In the Google Search Console, there are additional metrics – the number of impressions, the number of times a click occurred, and the average position. Position measurement is done via external tools Collabim, Marketing Miner, or SEMOR, and the shift in the number of keywords is measured (Meriläinen, K., 2017). The company's e-mailing tools are used for mass and at the same time customized email communication with customers, but also other business associates and partners and for evaluating the effectiveness of this form of communication; this tool can be used for information campaigns as well as research, etc. (Krutis, 2018).

Some of the new marketing trends are not related to the Internet and their application depends on the field of business, target group, financial and technical demands, place and time of their implementation – guerrilla marketing, event marketing, buzz marketing, word-of-mouth (WOM) marketing, Product Place-

ment, behavioral marketing, database marketing, and many others. The use of all these technological advanced marketing communication tools brings companies added value and thus a competitive advantage on the market. Given the many years of history since their inception and their use by companies, which means acquiring certain IT basic knowledge and skills and especially their importance for effective business, it should be the standard.

2 HYPOTHESES

It is believed that most Czech businesses have included online marketing among other tools in their communication mix and that various companies use database tools to store, sort, and evaluate the information obtained and that they use it proactively, whether they are database CRM systems, emailing, or social media. This general opinion became the hypothesis of the pilot research carried out by the authors of this paper and STAMP in 2019. The results of this pilot survey showed that it is, in fact, a presumption that probably became a reality only in the segment of large companies. According to pilot research in the segment of small businesses and self-employed persons, the situation was relatively unsatisfactory, not in terms of using basic types of online marketing activities, but especially in measuring and evaluating their effectiveness, and primarily in using results for further setting up of online marketing activities. The hypotheses of the research carried out this year are based on the results of the 2019 pilot project.

Hypothesis 1: Larger companies with more employees and a legal entities such as limited companies mostly have mastered modern technologies for communication with customers and use them successfully.

Hypothesis 2: Entrepreneurs with the legal form of self-employed persons tend not to use modern communication technologies in communication with their customers.

Hypothesis 3: Hypotheses 1 and 2 are valid regardless of whether the business is run by a woman or a man.

They mostly operate in the local market, where demand is greater than the supply, and they are not yet forced by the market to get acquainted with and use these technologies.

3 RESEARCH INTO ONLINE MARKETING IN THE SEGMENT OF SMES

For this study, we have distributed an online survey questionnaire among Czech entrepreneurs, self-employed persons, and employees with business licenses. The survey was designed based on previous applied research by (Ahmad et al., 2018), who has explored how small and medium-sized enterprises adopted social media marketing tools in their business activities in the United Arab Emirates. Similarly, we have designed an extended model, which applies not only to small and medium-sized enterprises but also among individual entrepreneurs in the Czech Republic.

Tab. 1» Descriptive statistics

	Women				Men				Total	
	n	% (1)	% (2)	% (3)	n	% (1)	% (2)	% (3)	n	% (3)
Freelancer with no employees	6	8.22	28.57	3.66	15	16.48	71.43	9.15	21	12.80
Owner /Co--owner of firm	9	12.33	34.62	5.49	17	18.68	65.38	10.37	26	15.85
Self-employed	25	34.25	39.68	15.24	38	41.76	60.32	23.17	63	38.41
Owner /Co--owner of firm of other legal form	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Employee	23	31.51	65.71	14.02	12	13.19	34.29	7.32	35	21.34
Middle or bottom line management employee	10	13.70	52.63	6.10	9	9.89	47.37	5.49	19	11.59
Total	**73**	**100**	**44.51**	**44.51**	**91**	**100**	**55.49**	**55.49**	**164**	**100**

Notes: % (1) = percentage of the total number of respondents in the given column n; % (2) = percentage of the total number of respondents in the row; % (3) percent of the total number of respondents in the whole sample
Source: own elaboration in SPSS

Tab. 2» Testing of the Hypothesis 1 results

		Web		CRM		SEO	
	N	n	%	n	%	n	%
Entrepreneur with no employees	21	13	61.91	0	0	3	14.29
Owner/Co-owner	26	24	92.31	4	15.38	15	57.69
Freelancer	63	24	38.1	4	6.35	13	20.63
Owner of other legal form firm	0	0	0	0	0	0	0
Employee	36	27	75	9	25	13	36.11
Middle or low level employee	19	19	100	8	42.11	4	21.05

Source: own elaboration in SPSS

Based on the paper's statistical results, entrepreneurs with the legal form of self-employed persons do not use modern communication technologiesto communicate with their customers. They mostly operate in the local market, where demand is greater than the supply, and they are not yet forced by the market to get acquainted with and use these technologies (see Table 2).

Table 3 shows how freelancers who are self-employed use their mobile web pages, Google Analytics, and Pay Per Click.

Tab. 3» Descriptive statistics of the use of web, Google Analytics, and PPC

		Web		Google Analytics		Pay per Click	
	N	n	%	n	%	n	%
Freelancers with no employees	63	24	28,1	15	23,81	6	9,52

Source: own elaboration in SPSS

Tab. 4» Gender vs. CRM

		CRM	
	N	**n**	**%**
Men	92	12	13.04
Women	74	14	18.92

Source: own elaboration in SPSS

Hypotheses 1 and 2 are confirmed regardless of whether the business is run by a woman or a man in the data sample.

CONCLUSION

The paper shows that the abililty to manage online marketing activities in the Czech business environment has not yet been fully mastered even though there is an opinion by the experts that this is not the case. The advantage of this research is also that it specified business entities in terms of their size given by the number of employees and the legal form of business. Especially in the segment of self-employed entrepreneurs without employees, the use of online marketing activities is minimal, usually limited to static websites. Another added value of the research is that it identifies the main areas of activity of these business entities. It shows interdisciplinary differences, The lack of online marketing activities was confirmed predominantly in the case of entrepreneurs in traditional craft professions, such as plumbers, masons, upholsterers,hairdressers, etc., but not in the case of new professions such as IT specialists, regardless of whether the business entities are men or women.

The coronavirus pandemic has had dramatic consequences for small and medium-sized enterprises on a historically unique scale, reflected in the decline of their economic activity (Donthu & Gustafsson, 2020). It is assumed that despite some government measures to stabilize some companies, they will most likely not resume their business activities after the end of the quarantine measures. On the other hand, during the coronavirus quarantine, many companies, business and non-business entities began to use new online activities to communicate with their business partners, customers, and within companies, to use various com-

munication applications based on video conferencing, etc., and some progress has been made in this direction with the assumption that these new forms of online communication will become a new standard of communication in the future.

The impact of the CoVID-19 pandemic on the global economy is being studied around the world by several major consulting firms and research institutions trying to analyze the current situation, but also to find ways and guidelines for entrepreneurs to survive the crisis and become competitive again. Renowned consulting firm McKinsey (2020, online) announced on 7 October 2020 that the decline in the global economy due to COVID-19 has already overcome the Great Recession of 2009. Compared to the then situation, the decline occurred much faster and affected all industries and many of the world's largest employers. In the wake of the pandemic, McKinsey conducted targeted research from spring to mid-October 2020, showing that only businesses that use new technologies to address the changing work environment and stay competitive have been able to adapt. Their next global survey found that organizations that are responding successfully to the crisis have deployed more advanced technologies, digital products, and technological talent to accelerate innovation – and executives expect most of these changes to ensure that they survive the pandemic. McKinsey has begun publishing The Next Normal: The Recovery Will Be Digital, which contains a vision of a new future and examples of good practice in multimedia (McKinsey, 2020, online). Another new survey reveals the extent of disruption to companies' work practices and behavior in the context of the COVID-19 crisis. As a result, a third of companies surveyed accelerated the digitization of their supply chains, half accelerated the digitization of their customer channels, and two-thirds accelerated the adoption of artificial intelligence and automation (McKinsey, 2020, online). The abovementioned research results only confirm that the way out of the global economic crisis caused by the coronavirus pandemic is to accelerate the use of new technologies, including online communication. It can be assumed that even for the business environment of the Czech Republic, the accelerated use of online communication will lead to competitiveness and prosperity.

The authors expect the implementation of the new research to be carried out during September 2020 and will try to find out how the coronavirus quarantine has affected the use of online marketing tools in the Czech Republic and whether

there have been some changes in the segment of self-employed persons in the segment of traditional crafts.

ACKNOWLEDGEMENT

Link to the research: https://asideintproject.blogspot.com/

REFERENCES

AHMAD, S. Z., AHMAD, N., & BAKAR, A. R. A. (2018). Reflections of entrepreneurs of small and medium-sized enterprises concerning the adoption of social media and its impact on performance outcomes: Evidence from the UAE. *Telematics and Informatics,* 35(1), 6–17.

BOCCONCELLI, R., CIOPPI, M., FORTEZZA, F., FRANCIONI, B., PAGANO, A., SAVELLI, E., & SPLENDIANI, S. (2018). SMEs and marketing: a systematic literature review. *International Journal of Management Reviews*, 20(2), 227–254.

CETLOVÁ, H., & E.VELINOV (2019). Online marketing activities and marketing communication tools in Czech small and medium-sized enterprises. MARKETING IDENTITY Offline Is the New Online International Scientific Conference, 5th – 6th November 2019 Faculty of Mass Media Communication, University of SS. Cyril and Methodius in Trnava, Slovakia, pp. 803–815 ISBN 978-80-572-0038-3 ISSN 1339-5726 [online]. [cit. 2020-06-03]. Available at: https://fmk.sk/download/MI2019_AJ_final-1.pdf

DONTHU, N., & GUSTAFSSON, A. (2020). Effects of COVID-19 on business and research. *Journal of business research*, 117, 284.

EID, R., & EL-GOHARY, H. (2013). The impact of E-marketing used on small business enterprises' marketing success. *The Service Industries Journal*, 33(1), 31–50.

GAUR, S., SHARMA, L., & PANDYA, D. D. (2019). A perception of ICT for social media marketing in India. In *Computing and Network Sustainability* (pp. 485–495). Springer, Singapore.

HEEKS, R. (2017). *Information and communication technology for development* (ICT4D). Routledge.

KINGSNORTH, S. (2019). *Digital marketing strategy: an integrated approach to online marketing.* Kogan Page Publishers.

KOTLER, P., & G. ARMSTRONG (2003). *Marketing*. [6th edition]. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-0513-2.

KOTLER, P., & K. L. KELLER (2013). *Marketing management*. [14th edition]. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4150-5.

KUCHAR, V.: *Jak a proč měřit efektivitu marketingu.* [online]. [cit. 202020-06-06]. Available at: https://www.marketingova-kancelar.cz/jak-proc-merit-efektivitu-marketingu

KRUTIS, M. *Ucelený přístup k online marketingu.* [online]. [cit. 2020-03-05]. Available at: https://www.krutis.com/strategie/

MCKINSEY COVID-19: Implications for business. October 7 2020. Executive Briefing. [online]. [cit. 2020-10-10]. Available at: https://www.mckinsey.com/business-functions/risk/our-insights/covid-19-implications-for-business#

MCKINSEY: The Next Normal. How companies and leaders can reset for the growth beyond coronavirus, Available at: https://www.mckinsey.com/featured-insights/coronavirus-leading-through-the-crisis

MERILÄINEN, K. (2017). From Floating to Leading: The Transformation of Digital Marketing Capabilities Through ICT Uptake in Tourism SMEs. In *Information and Communication Technologies in Tourism* 2017 (pp. 89–100). Springer, Cham.

MPO ČR (2011) Státní politika v elektronických komunikacích – Digitální Česko [online]. Ministerstvo průmyslu a obchodu České republiky. 25. ledna 2011 *Strategické dokumenty informační politiky ČR*. [online]. [cit. 2020-06-03]. Available at: http://download.mpo.cz/get/43273/48548/573486/priloha001.pdf

OECD (2010). *Information Technology Outlook 2010*. Paris: OECD Publishing. ISBN: 978-92-64-08466-6. [online]. [cit. 2020-08-04]. Avilable at: https://www.oecd.org/sti/inno/oecdsciencetechnologyandindustryoutlook2008.htm

OECD (2010). *News in the Internet Age – New Trends in News Publishing.* Paris: OECD Publishing ISBN: 978-264088696. https://www.oecd.org/internet/ieconomy/newsintheinternetagenewtrendsinnewspublishing.htm

OECD (2010). *Information Technology Outlook 2010.* Paris: OECD Publishing. ISBN: 978-92-64-08466-6. [online]. [cit. 2020-06-03]. Available at: https://www.oecd.org/sti/inno/oecdsciencetechnologyandindustryoutlook2008.htm

OECD (2010). *News in the Internet Age – New Trends in News Publishing*. Paris:

OECD Publishing ISBN: 978-264088696. OECD (2010). *News in the Internet Age – New Trends in News Publishing*. Paris: OECD Publishing ISBN: 978-264088696. [online]. [cit. 2020-08-03]. [online].a t:https://www.oecd.org/internet/ieconomy/newsintheinternetagenewtrendsinnewspublishing.htm

PERTYL, J. (2017) *E-Business.* [online]. [cit. 2020-06-06]. Available at: https://managementmania.com/cs/e-business

PERTYL, J.: *Využití E-business pro dosažení konkurenční výhody podniků.* Disertační práce 2013. [online]. [cit. 2020-06-06]. Available at: https://www.marketingmind.cz/wp-content/uploads/2017/04/Jan-Petrtyl-Vyuziti-e-business-pro-dosazeni-konkurencni-vyhody-podniku.pdf

PLOTNIKOVA, M., ROMERO, I., & MARTÍNEZ-ROMÁN, J. A. (2016). Process innovation in small businesses: the self-employed as entrepreneurs. *Small Business Economics*, 47(4), 939–954.

VILASECA-REQUENA, J., TORRENT-SELLENS, J., & JIMÉNEZ-ZARCO, A. I. (2007). ICT use in marketing as innovation success factor. *European Journal of Innovation Management*.

Ing. Helena Cetlová
AMBIS, a.s, katedra Ekonomie a managementu
Email: helena.cetlova@ambis.cz

Radek Marciník
AMBIS, a.s, katedra Ekonomie a managementu-student
Email: marcinik@mail.ambis.cz

Mgr. Emil Velinov, PhD.
ŠKODA AUTO Vysoká škola, katedra Management a marketing
Email: emil.velinov@savs.cz

RECENZE

KONCEPCE PRÁVA JAKO SYSTÉMU

Mgr. Jan Svoboda

Pavel Ondřejek

Praha, Wolters Kluwer, 2020, 272 s., ISBN 978-80-7598-567-5

Autorem recenzované knihy je doc. JUDr. Pavel Ondřejek, Ph.D., z Právnické fakulty Univerzity Karlovy, který se dlouhodobě věnuje zejména otázkám v oblasti teorie práva. Je autorem či spoluautorem řady publikací zaměřených zejména na teorii základních práv, proměn veřejného práva a aplikaci principu proporcionality.[1] Recenzovaná publikace tak svým tématem zapadá do autorovy expertízy (byť dané téma takto komplexně zpracovává poprvé) a o to větší lze mít očekávání co do její kvality.

Pozitivní vyjádření recenzentů (tedy JUDr. Eduarda Bárány, DrSc., z Ústavu štátu a práva Slovenskej akadémie vied, doc. JUDr. PhDr. Pavla Maršálka, Ph.D., z právnické fakulty Univerzity Karlovy a prof. JUDr. PhDr. Miloše Večeři, CSc., jenž je vedoucím katedry právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity), která jsou uvedena na zadní straně obálky dané monografie, čtenářovo očekávání ještě posilují. Hned na úvod recenze lze konstatovat, že čtenář po přečtení knihy nebude zklamán.

Kniha má, kromě úvodu a závěru, sedm kapitol (přičemž každá z nich je rozdělena na podkapitoly a nezřídka i na další dílčí úseky). Autor vhodně postupuje od historického vhledu na právo jako systém, kterému je věnována první kapitola, přes vybrané systémové přístupy ve 20. stolení ve druhé kapitole až po dílčí, méně obecná témata rozebíraná v kapitolách tři až sedm. Tyto kapitoly lze, a autor tuto snahu sám deklaruje, rozdělit do tří po sobě jdoucích celků: historického, analytického a aplikačního.[2] Jedná se o jeden ze standardních a osvědčených postupů psaní právních monografií.

[1] S. IX recenzované knihy

[2] Srov. s. 9 recenzované knihy.

V první kapitole se tak můžeme setkat např. s modelem systému dle Wilhelma Leibnize[3] nebo s rekapitulací přístupů k právu, které zastávali Otto von Gierke nebo Friedrich Carl von Savigny. Druhá kapitola v rámci vybraných systémových přístupů k právu pojednává především o pracích Hanse Kelsena, H. L. A. Harta, Niklase Luhmanna, Güntera Teubnera nebo Oty Weinbergera. Ondřejek výše uvedené přístupy prezentuje stručným způsobem a přidává k nim i vlastní komentář nebo nabízí jejich vzájemné srovnání.[4]

Třetí kapitola se věnuje otázce, zda je právo uzavřený nebo otevřený systém. Lze z ní přitom vyzdvihnout podkapitolu uvádějící střet práva a politiky v judikatuře českého Ústavního soudu, a to hlavně pro autorovu práci s konkrétními případy.[5] Tato podkapitola je zaměřena zejména na úpravu voleb a legislativní tvorbu práva[6] a je v ní nejdříve rozebrán nález Ústavního soudu[7] vydaný na základě stížnosti Občanské demokratické strany v Praze 5.[8] Na něm autor ukazuje, jak požadavky demokracie a vnitřní procesy politické strany mohou vytvořit právní omezení pro prosazování moci v politické straně.[9] Ondřejek následně prezentuje několik dalších nálezů, na základě kterých činí závěr o tom, *„že jakkoli právo zůstává responzivní k proměnám svého okolí, z normativního hlediska nedošlo k otevření se práva vůči politice, a tedy k přímému pronikání politických pravidel do práva“*.[10] Dále uzavírá, s odkazem na Michela Van de Kerchove, že je nutné, aby byla mimo jiné zachována rovnováha mezi rigiditou a dynamikou, ale i otevřeností a uzavřeností práva.[11]

Čtvrtá kapitola je věnována prvkům právního systému a inkorporačnímu problému. Tento problém je popsán s ohledem na přístupy Josepha Raze, Matther Kramera a Roberta Alexyho. Autor v ní mimo jiné prezentuje svůj názor, že namísto inkorporování mimoprávních prvků do práva je vhodnější hovořit o jejich transformaci.

[3] S. 23-27 recenzované knihy

[4] Srov. např. s. 61.

[5] Viz s. 97-103 recenzované knihy.

[6] S. 89 recenzované knihy

[7] Nález Ústavního soudu ze dne 27. prosince 2011, sp. zn. II. ÚS 1969/10

[8] S. 98-100 recenzované knihy

[9] S. 100 recenzované knihy

[10] S. 103 recenzované knihy

[11] S. 125 recenzované knihy

Čtenář může ocenit např. úvahy o určení toho, kdy a jakým způsobem do sebe právo mimoprávní prvky zahrnuje.[12]

Pátá kapitola se věnuje otázkám členění práva a metodám právní regulace a je v ní rozebírána i vnitřní struktura práva. Ocenit v ní lze zejména otevřený popis skutečnosti, že pro třídění práva hrají významnou roli nejen objektivní faktory, ale i ty subjektivní, které vyházejí např. z preferencí právních vědců.[13]

Šestá kapitola je věnována strukturálnímu přístupu k účinkům základních práv na právní jednání v soukromém právu a sedmá pak právnímu pluralismu a normativní otevřenosti vnitrostátního práva. Obě tyto kapitoly představují popis praktických problémů systematiky práva.

Jednotlivé kapitoly na sebe logicky navazují a kromě již nastíněného postupu od části historické, přes analytickou až po aplikační, je možné říci, že je veskrze naplněn i postup od obecného ke konkrétnímu.

V knize však nenajdeme specifickou část, které by k právu přistupovala jako k informačnímu systému, např. za využití poznatků Norberta Weinera popsaných především v knize „Cybernetics: On the Control and Communication in the Animal and the Machine."[14] Byť se nejedná o právní publikaci, sám autor recenzované knihy si je vědom toho, že na kybernetiku je v teoriích týkajících se sociálních systémů odkazováno.[15] Odkazy na kybernetiku navíc v české právní vědě můžeme nalézt už delší dobu.[16] Lze tedy uzavřít, že ucelenosti recenzované publikace by tento druh pojednání určitě prospěl. Čtenáře by také mohl zajímat autorův názor na snahu systematizovat určitá právní témata nebo na kritiku tohoto, kterou např. prezentoval Frank Hoover Easterbrook v roce 1996. Stejně tak by bylo zajímavé reflektovat teorie, které pro regulaci kromě samotných právních norem používají i architekturu či technologie, a jejich vliv na systematiku práva. Příkladem může být publikace, kterou napsal Lawrence Lessig – Code v2.[17] Jinak recenzovaná kniha bezesporu dostává očekávání vyplývajícím z jejího názvu.

[12] Viz např. s. 157-158.

[13] S. 175 recenzované knihy

[14] WEINER, Norbert. *Cybernetics: On the Control and Communication in the Animal and the Machine.* Cambridge: MIT Press, 1961.

[15] Viz s. 62 recenzované knihy.

[16] Srov. POLČÁK, Radim. *Internet a proměny práva*. Praha: Auditorium, 2012. 2. kapitola.

[17] LESSIG, Lawrence. Code v2. New York: Basic Books: 2006.

Jednotlivé kapitoly obsahují úvod i shrnutí, což značně přispívá srozumitelnosti celé knihy. Autor je nicméně trochu nekonzistentní v tom, kdy úvod „přiznává" jako samostatnou podkapitolu, jak činí v kapitole tři až pět, a kdy jej „schovává" do prvních stran jednotlivé kapitoly v rámci samotného výkladu. Ucelené shrnutí neobsahuje jedna kapitola a to kapitola druhá. Tyto skutečnosti, spočívající jen v dílčí nekonzistentnosti, ale bezesporu neubírají na přehlednosti knihy.

Kniha je psána čtivým a srozumitelným způsobem a po jazykové stránce je na velmi dobré úrovni.

Seznam použité literatury i citované judikatury odpovídá standardu obdobných monografií a v Ondřejkově knize můžeme v poznámce pod čarou nalézt i některé ne příliš často citované publikace.

Asi každý právník se někdy v menší, či větší míře setkal s názorem o důležitosti praxe a naopak nedůležitosti teorie. Důležitost praxe určitě nelze opomíjet, protože věnovat se právní vědě bez toho, aby tato věda byla v praxi využitelná, bezpochyby postrádá smysl. Nesmíme ale zapomínat na to, že bez vědy připravující „půdu" pro praxi, můžeme často sklouzávat k tomu, že je praxe jednoduše rozporná s pravidly tak, jak vyplývají ze systému práva jako celku. Zatímco, byť třeba arogantní, přehlížení praxe ze strany právní vědy, se kterým se občas můžeme rovněž setkat, vede nanejvýš ke zbytečnosti dílčí vědecké práce, přehlížení právní vědy ze strany praxe může nezřídka způsobit chyby v aplikaci práva. Proto je třeba vyzdvihnout každou odbornou knihu, která se věnuje komplexním právním otázkám na teoretické bázi. Právě tyto publikace totiž právníkům často pomáhají, i když třeba jen zprostředkovaně, vyřešit ty opravdu složité praktické problémy. Recenzovaná kniha tak na trhu bezesporu má své místo a její přečtení lze doporučit každému právníkovi bez ohledu na to, na jaké právní odvětví se zaměřuje.

Mgr. Jan Svoboda

Doktorand na Ústavu práva a technologií Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Právník v mezinárodní advokátní kanceláři PricewaterhouseCoopers Legal.

Email: jan.svoboda@mail.muni.cz

PŘÍLOHA SEHS

ERRATA

Doc., Ing. František Pavelka, CSc.
šéfredaktor

V časopise Socioekonomické a humanitní studie (SEHS) vyšel článek Ing. L. Herouta, PhD. „Effective Use of Digital Technologies in the Public Administration" (Efektivní využívání digitálních technologií v prostředí veřejné správy), r. 2017, vol. 7, 1, s. 40-58. Ten zaujal J. Hendla z FSV UK, který v něm, podle svých slov, nalezl „jisté nedostatky, zejména ve statistickém zpracování a v nepořádné prezentaci dat". Na to upozornil prof. J. Hendl jak autora, tak i šéfredaktora. Bohužel bylo to v době intenzivních prací na fúzích vydavatele, takže leccos po organizační i jiné stránce vázlo. Vydavatel SEHS i šéfredaktor se za to omlouvají.

V mezidobí prof. J. Hendl vypracoval a také zveřejnil metodologickou studii „Hodnocení párových binárních dat: Chyby ve statistických analýzách a doporučené metody", která vyšla v ročníku 29, číslo 4, prosinec 2018, Informační bulletin České statistické společnosti. Vzhledem k tomu, že jde, cituji z dopisu ze dne 19. 2. 2019: „o dosti frekventovanou chybu", máme za to, že vhodnější forma přístupu k řešení problematiky nemohla být ani zvolena. Doporučuji všem našim čtenářům, které tyto otázky zajímají, seznámit se závěry J. Hendla v jeho výše uvedené stati, kde je mj. článek Ing. L. Herouta, PhD., citován.

ANNEX TO SEHS

ERRATA

Doc., Ing. František Pavelka, CSc.
Editor-in-Chief

An article by Ing. L. Herout, PhD, titled "Effective Use of Digital Technologies in the Public Administration" (Efektivní využívání digitálních technologií v prostředí veřejné správy) was published in Socio-Economic and Humanities Studies (SEHS), 2017, vol. 7, 1, p. 40–58. The article drew the attention of Prof. J. Hendl at the Faculty of Social Sciences, Charles University, who, in his own words, found in the article "certain deficiencies, primarily in statistical processing and untidy data presentation". He notified both the author and the editor-in-chief about his findings. Unfortunately, it was a very busy time when we had to deal with publisher's mergers and complications arose concerning organization and other things. The publisher of SEHS and its editor-in- chief would like to take this opportunity and apologize for the omissions.

In the meantime, Prof. J. Hendl authored and published a methodological study "Hodnocení párových binárních dat: Chyby ve statistických analýzách a doporučené metody" (Assessment of Paired Binary Data: Errors in Statistical Analyses and Recommended Methods), published in Vol. 29, No. 4, December 2018, Informační bulletin České statistické společnosti. As it is, and I'm quoting from the letter of 19 February 2019: "a very common error", I believe that this was the best possible solution to the problem. We recommend all our readers interested in this field to get acquainted with the results provided by J. Hendl in the paper, in which Ing. L. Herout, PhD,'s article is also cited.